

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

του Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου Χριστουπόλεως Μακαρίου
ἐπί τῇ Συνάξει τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου
Κωνσταντινούπολις, 29 Αὐγούστου – 2 Σεπτεμβρίου 2015

Εἰσαγωγή.

Τό γεγονός ὅτι κάποιος προσπαθεῖ νά ἐναρμονίσει τή ζωή του μέ τό Εὐαγγέλιο καί τή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ σημαίνει ὅτι ἐπιλέγει νά ζήσει χριστιανικά. Ἐπιλέγει, δηλαδή, νά συνδέσει τήν ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ μέ τήν καθημερινότητά του, ἕνα δύσκολο ἐγχείρημα, ἄν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ζοῦμε σ' ἕνα κόσμο πού σκαρφίζεται ὅλο καί πιο ἐξεζητημένα μέσα ἀπανθρωποποίησης καί ἀποϊεροποίησης τῆς ζωῆς¹. Ἡ κάθε θρησκεία παρουσιάζει τό δικό της ἠθικό σύστημα ἀξιών, μέ νόμους καί ἀπαγορεύσεις πού ἐπιχειροῦν νά κάμουν αὐτή τή σύνδεση κόσμου καί πίστεως, ἀνθρώπου καί θεοῦ, πιο προσιτή καί πιο εὐκόλη. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπό τήν πλευρά της διαθέτει τή δική της Ἠθική, πού ἀποβλέπει, ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες, στή βοήθεια τῶν μελῶν της, ὥστε νά συνδέσουν, μέ τό σωστό τρόπο, τή διδασκαλία καί τά δόγματα μέ τίς περίπλοκες καταστάσεις πού ἀντιμετωπίζουμε στή ζωή.

Ἐπάρχουν, ὅμως, κάποιες στοιχειώδεις διαφορές μεταξύ τῶν ἀρχῶν μᾶς ὁποιασδήποτε χριστιανικῆς ἠθικῆς διδασκαλίας σέ σχέση μέ αὐτές τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἠθική δέν βασίζεται στήν ἐφαρμογή συγκεκριμένων κανόνων, ὅπως ἐπαγγέλλονται οἱ λοιπές Ἠθικές, ἀλλά κυρίως σέ μιᾶ κλήση προσανατολισμένη πρός ἕνα συγκεκριμένο στόχο. Ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική Ἠθική δέν βασίζεται, ἐπίσης, σέ ἀπογορεύσεις τοῦ τύπου «μὴν κάνεις αὐτό ἢ ἐκεῖνο», ὅπως, γιά παράδειγμα, βασίζεται ἡ Δυτική Ἠθική,

---

¹ π. Ἰωάννου καί Λύν Μπρέκ, «Ἀπό τή γέννηση ὡς τό θάνατο, Ὁρθόδοξες Προσεγγίσεις σέ βιοηθικά διλήμματα», Ἐκδόσεις Ἐν Πλῶ, 1η Ἐκδοση, Ἀθήνα 2008, σελ. 12.

άλλά σέ ύποδείξεις πορείας γιά τό ποιός είναι ό προσανατολισμός και ό σκοπός τής ζωής. Άκόμη, ή Όρθόδοξη Χριστιανική Ήθική λειτουργεί έφαρμόζοντας περισσότερο τήν οίκονομία παρά τήν ακρίβεια, σέ αντίθεση μέ άλλες Ήθικές πού παραπέμπουν περισσότερο σέ δικαϊκές πρακτικές και φαρισαϊκές αντίλήψεις. Μέ δύο λόγια, ή Χριστιανική Ήθική διαθέτει μία μεγαλοπρέπεια και μία άνεση, άφού άγωνίζεται νά έπιτύχει τή σωστή συσχέτιση μεταξύ του άπολύτου και του περιστασιακού, μεταξύ τών παγκόσμιων, άναλλοίωτων, άχρονων άληθειών και καθοδηγητικών γραμμών και τών μεταβλητών και τρομερά περιπεπλεγμένων καταστάσεων πού αντιμετώπιζουμε σέ όποιαδήποτε δεδομένη στιγμή².

Όστόσο, οι δυσκολίες του έγχειρήματος είναι πολλές. Ή ποικιλία τών ήθικών άπόψεων και οι άμέτρητες περιγραφές γιά τήν χριστιανική ήθική ζωή κλονίζουν άκόμη και τόν όρθόδοξο χριστιανό, πού, δυστυχώς, κάποιες φορές άναζητεί άνάπαυση στίς έναλλακτικές Ήθικές, τίς όποιες παρουσιάζει ό κόσμος. Οι δυσκολίες πού ύπάρχουν διαφαίνονται περισσότερο, όταν καλούμαστε νά μελετήσουμε θέματα τά όποια είναι πρωτόγνωρα γιά τά δεδομένα τής Έκκλησίας και γιά τά όποια δέν ύπάρχει μία γνώμη ή μία προηγούμενη θέση τών Πατέρων και μεγάλων διδασκάλων της. Ή άκόμη, όταν καλούμαστε νά αντιμετώπισουμε ζητήματα γιά τά όποια ή Όρθόδοξη Έκκλησία δέν έχει λάβει έπίσημη θέση, τή στιγμή πού άλλες όμολογίες προκαλούν μέ τίς έσπευσμένες λογοδοτήσεις τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής τής δυσκολίας άποτελούν τά θέματα τής Βιοηθικής.

Πορεία Βιοηθικής στήν Έπιστήμη και στήν Έκκλησία.

Παναγιώτατε Πάτερ και Δέσποτα,

Σεβασμώτατοι άγιοι Πρόεδροι τών Αυτόνομων Έκκλησιών Φιλλανδίας κ. Λέοντα και Έσθονίας κ. Στέφανε,

Σεβασμώτατοι και Θεοφιλέστατοι άγιοι Πατέρες και σεβαστοί μου Ίεράρχες,

---

² π. Ιωάννου και Λύν Μπρέκ, «Άπό τή γέννηση ως τό θάνατο, Όρθόδοξες Προσεγγίσεις σέ βιοηθικά διλήμματα», όπ. π., σελ. 14.

Ἡ Βιοηθική, μέ τή μορφή πού ὑπάρχει σήμερα, φαίνεται νά παρουσιάζεται πρωτίστως στίς δυτικές κοινωνίες, μέ μία πρώτη προσέγγιση στή Δίκη τῆς Νυρεμβέργης, ὅπου γιά πρώτη φορά καταδικάστηκε κάθε χρήση γενετικής, βιολογικῆς καί ἰατρικῆς τεχνολογίας, πού ἐξυπηρέτησε τούς εὐγονικούς σκοπούς τοῦ ναζισμού. Στή Δίκη τῆς Νυρεμβέργης διατυπώθηκαν κάποιοι κώδικες ἠθικῆς δεοντολογίας σχετικῶς μέ τίς ἰατρικές ἐρευνες, τίς παρεμβάσεις καί τόν πειραματισμό στόν ἀνθρώπινο ὄργανισμό³.

Πρωταγωνιστικό ρόλο γιά τήν ἐπικράτηση τοῦ ὅρου «Βιοηθική»⁴ στό ἐπιστημονικό προσκήνιο ἔπαιξαν οἱ Η.Π.Α. Αὐτό μπορούμε νά πούμε ὅτι ἔγινε στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '70 και, συγκεκριμένα, τό Σεπτέμβριο τοῦ 1962, ὅταν πραγματοποιήθηκε γιά πρώτη φορά ἡ σύγκληση ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς, μέ σκοπό νά ἐξετάσει βιοηθικά ζητήματα, στό Seattle τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ ἐπιτροπή προσπάθησε νά θέσει συγκεκριμένα κριτήρια γιά τήν ἐπιλογή ἀσθενῶν πού θά συμμετείχαν στό πρόγραμμα θεραπείας μέ τό ὄνομα: «χρόνια αἰμοδιάλυση»⁵.

Ἀπό τότε ἄρχισαν νά ἐμφανίζονται ἐπιτροπές Βιοηθικῆς, νά συντάσσονται συναφή ἄρθρα στά ἐπιστημονικά περιοδικά καί νά ἰδρύνονται τμήματα σπουδῶν βιοηθικοῦ προβληματισμοῦ, πρῶτα στίς ἰατρικές σχολές καί ἔπειτα σέ ἐκείνες πού ἀσχολοῦνταν μέ τήν ἠθική καί τόν ἀνθρώπο, ὅπως οἱ φιλοσοφικές, οἱ θεολογικές καί οἱ κοινωνιολογικές⁶. Ἔχουν συσταθεῖ, ἐπίσης, ἀρκετές κυβερνητικές ἐπιτροπές, - δέν ὑπάρχει σήμερα κράτος στήν Εὐρωπαϊκή Ἐνωση πού νά μήν ἔχει

³ The Nuremberg Code, Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law, Government Printing Office, Washington, D.C., 1949, Art. 10, Vol. 2, pp. 181-182.

⁴ Δύο πρόσωπα στά ὁποία μπορεί νά ἀποδοθεῖ ἡ ὀνομασία τοῦ νέου ἐπιστημονικοῦ κλάδου τῆς Βιοηθικῆς εἶναι ὁ Van Rensselaer Potter, ἐρευνητής ὀγκολόγος στό Πανεπιστήμιο Madison τοῦ Wisconsin, καί ὁ Andre Hellegers, μαιευτήρας ὀγκολόγος καί ἰδρυτής τοῦ Ἰνστιτούτου Βιοηθικῆς Kennedy στό Πανεπιστήμιο τῆς Georgetown. Ὁ πρῶτος εἶναι αὐτός πού ἐπέλεξε τό ὄνομα Βιοηθική, χρησιμοποιώντας τό πρῶτο συνθετικό bio, ἀπό τό ἐλληνικό «βίος», ὡς ἀντιπροσωπευτικό τῆς βιολογικῆς γνώσης καί τῆς ἐπιστήμης, καί τό δεύτερο ethics ἀπό τήν ἐλληνική λέξη «ἠθική», ὡς ἀντιπροσωπευτικό του ἠθικοῦ συστήματος ἀξιών. Ὁ δεύτερος κατοχύρωσε τόν ὅρο σέ ἀκαδημαϊκό ἐπιπεδο. Κόϊου Νικολάου, «Ἠθική θεώρηση τῶν τεχνικῶν παρεμβάσεων στό ἀνθρώπινο γονιδίωμα», Ἐκδόσεις Κέντρου Βιοϊατρικῆς Ἠθικῆς καί Δεοντολογίας», Ἀθήνα 2003, σελ. 110.

⁵ A. R. Jonsen, «The birth of Bioethics», Special Supplement, Hastings Center Report 23, 6, 1993. Βλέπε ἐπίσης: Κόϊου Νικολάου, «Ἠθική θεώρηση τῶν τεχνικῶν παρεμβάσεων στό ἀνθρώπινο γονιδίωμα», ὅπ. π., σελ. 109-110.

⁶ Στήν Ἑλλάδα δημιουργήθηκε διατμηματικό πρόγραμμα μεταπτυχιακῶν σπουδῶν στή Βιοηθική μέ ἔδρα τό Πανεπιστήμιο τῆς Κρήτης, ἐνῶ στήν Εὐρώπη, στήν Ἀμερική καί στήν Αὐστραλία ἤδη ὑπάρχουν ἀρκετά μεταπτυχιακά καί διδακτορικά προγράμματα Βιοηθικῆς.

ιδρύσει Ἐθνική Ἐπιτροπή Βιοηθικῆς καί τό ἴδιο φυσικά ισχύει καί γιά τήν Ἀμερική καί τήν Αὐστραλία - ἔχουν δημιουργηθεῖ εἰδικά βιοηθικά περιοδικά, ἔχουν γραφεῖ βιβλία, κυκλοφόρησε ἐγκυκλοπαίδεια Βιοηθικῆς, δημιουργήθηκαν σύλλογοι, ἐνώ ἔχουν πραγματοποιηθεῖ ἀμέτρητα συνέδρια ἀφιερωμένα στά ποικίλα προβλήματα τῆς καί τήν πλούσια θεματολογία τῆς⁷.

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀπό τήν πλευρά του, ἤδη ἀπό τό 2003 μελέτησε τήν σύσταση Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί θεμάτων Βιοηθικῆς, ἀναθέτοντας τότε, τῇ προτάσει καί προτροπῇ τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, τήν εὐθύνη γιά τήν ὑλοποίησή τῆς στόν Σεβ. Μητροπολίτη Πέργης κ. Εὐάγγελο. Ἡ προσπάθεια εὐοδώθηκε καί ὀλοκληρώθηκε τό 2008 μέ Συνοδική ἀπόφαση, ἡ ὁποία ἀνέθετε τήν προεδρία τῆς Ἐπιτροπῆς στόν Σεβ. Μητροπολίτη Γέροντα Περγάμου κ. Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος προεδρεῖ μέχρι καί σήμερα. Τό Πατριαρχεῖο μας ἔθεσε, ἐπίσης, ὑπό τήν αἰγίδα του τή σειρά «Παντοδαπά τῆς Βιοηθικῆς», ἡ ὁποία ἤδη ἔχει ἐκδώσει τούς τρεῖς πρώτους τόμους τῆς καί οἱ ὁποῖοι ἤδη μεταφράζονται σέ ἄλλες γλώσσες πρός πληροφόρηση τοῦ Ὁρθοδόξου ποιμνίου. Τά πρεσβυγενή Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας καί Ἱεροσολύμων δέν ἔχουν Συνοδικές ἐπιτροπές, ὡστόσο, γιά βιοηθικά ζητήματα ἀπευθύνονται στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἐνώ πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι ἀποφάσεις ἐπί βιοηθικῶν θεμάτων ἔχουν λάβει, συνήθως διά μέσου ἀντίστοιχων Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν, καί ἄλλες Ἐκκλησίες ὅπως εἶναι: τῆς Ρωσσίας, τῆς Σερβίας, τῆς Ρουμανίας, τῆς Κύπρου καί τῆς Ἑλλάδος. Μεικτή Βιοηθική Ἐπιτροπή σέ ἐθνικό ἐπίπεδο ἔχει, ἐπίσης, καί ἡ Αὐτόνομη Ἐκκλησία τῆς Ἑσθονίας, ἡ ὁποία συγκροτεῖται ἀπό ἰσάριθμα μέλη τῆς Ὁρθόδοξης Αὐτόνομης Ἐκκλησίας καί τῆς Λουθηρανικῆς καί τῆς ὁποίας προεδρεῖ ὁ Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας Μητροπολίτης Ταλλίνης καί πάσης Ἑσθονίας κ. Στέφανος.

Βιοηθικές Ἐπιτροπές σέ ἐπαρχιακό ἐπίπεδο ἔχουν, ἀκόμη, συστήσει ἡ Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, μετά ἀπό πρόταση τοῦ τότε Μητροπολίτου Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου καί νῦν Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης

---

⁷ Shannon Thomas A., «An Introduction to Bioethics», Third Edition Revised and Updated, Paulist Press, New York Mahwah, N.J. 1997, pg. 4.

κ. Ειρηναίου, μέ σημερινό πρόεδρό της τόν Σεβ. Μητροπολίτη Ίεραλύτνης καί Σητείας κ. Εὐγένιο, ή δέ Ίερά Αρχιεπισκοπή Αμερικής έχει συστήσει Συμβουλευτική Έπιτροπή Έπιστήμης καί Τεχνολογίας, τής όποιás προεδρεύει ό Σεβ. Αρχιεπίσκοπος Αμερικής κ. Δημήτριος, μέ βασικό υπεύθυνο τόν πανοσιολογ. Αρχιμανδρίτη κ. Ναθαναήλ Συμεωνίδη, ειδικευμένο σέ θέματα Βιοηθικής πού σχετίζονται μέ τό τέλος τής ανθρώπινης ζωής.

Θά πρέπει, βέβαια, νά παραδεχθούμε ότι ή ύπαρξη αὐτῶν τῶν έπιτροπῶν μᾶς όδήγησε στό συμπέρασμα πῶς ύπάρχει μᾶ άδυναμία από πλευρᾶς Όρθοδόξων νά καταλήξουν σέ όμόφωνες άποφάσεις, γενικῶς καί ειδικῶς, γιά τά βιοηθικά ζητήματα. Παρατηροῦμε ότι Συνοδικές άποφάσεις μᾶς Έκκλησίας γιά συγκεκριμένο βιοηθικό ζήτημα κάποιες φορές διαφοροποιούνται από τίς Συνοδικές άποφάσεις μᾶς άλλης. Ή, άκόμη χειρότερα, Συνοδικές άποφάσεις μᾶς Έκκλησίας δέν μπορούν νά γίνουν άποδεκτές, καθώς δέν έκφράζουν τήν Όρθόδοξη Θεολογία, τό έκκλησιαστικό μας φρόνημα, ούτε, φυσικά, έρείδονται στους Ίερούς Κανόνες καί τήν άγιοπατερική μας παράδοση. Ένα τέτοιο κραυγαέο παράδειγμα άποτελεῖ πρόσφατη άπόφαση τής Έκκλησίας τής Ρωσίας, σύμφωνα μέ τήν όποία δέν έπιτρέπει νά βαπτίζονται τά παιδιά πού προέρχονται από παρένθετη μητρότητα⁸.

Γιά τήν αντιμετώπιση αὐτοῦ τοῦ πρόβληματος τής πολυγωνίας καί πολυφωνίας, ή Σύναξη τῶν Προκαθημένων τῶν Όρθοδόξων Έκκλησιῶν, πού συνήλθε στό Φανάρι τής Κωνσταντινούπολης από 9 έως 12 Όκτωβρίου 2008, υπό τήν Προεδρία τοῦ Πατριάρχου μας, έπανεβεβαίωσε «τήν άπόφασιν όπως προβή εις τάς αναγκαίας ενεργείας, ίνα συσταθῆ Διορθόδοξος Έπιτροπή πρὸς μελέτην τῶν θεμάτων βιοηθικής, επί τῶν όποίων ό κόσμος άναμένει καί τήν τοποθέτησιν τής Όρθοδοξίας»⁹.

Γιά τήν ύλοποίηση τής άποφάσεως αὐτῆς ό Πατριάρχης μας άπέστειλε γράμματα πρὸς τούς Μακαριωτάτους Προκαθημένους, καλώντας τους νά όρίσουν εκπροσώπους, γεγονός πού τελικά ευοδώθηκε μέ Συνοδικές άποφάσεις

---

⁸ Γιά τήν άπόφαση αὐτή βλέπε: 1. <https://mospat.ru/en/documents/social-concepts/> 2. <https://mospat.ru/en/documents/social-concepts/xii/> καί 3. <http://tass.ru/en/russia/713074>

⁹ Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Όρθοδόξων Έκκλησιῶν, Φανάριον Κωνσταντινουπόλεως, 12 Όκτωβρίου 2008.

τών κατά τύπους Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες ὄρισαν ἀντιπροσώπους Ἀρχιερεῖς, κληρικούς καί λαϊκούς ἐπιστήμονες¹⁰.

Ἡ πρώτη συνάντηση τῶν μελῶν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, στήν ὁποία προήδρευσε ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου κ. Ἰωάννης, πραγματοποιήθηκε στήν Κρήτη, στούς χώρους τῆς Ὁρθόδοξης Ἀκαδημίας στό Κολυμπάρι Κισάμου, ἀπό τίς 24 ἕως τίς 27 Μαΐου 2011.

Ἡ Ἐπιτροπή, στήν πρώτη της συνάντηση, δέν ἔλαβε ἀποφάσεις ἐπί συγκεκριμένων βιοηθικῶν ζητημάτων, ἀσχολήθηκε ὅμως μέ τό πῶς θά λειτουργήσει μεθοδολογικά καί ποιᾶ θά εἶναι ἡ διαδικασία τῶν ἀποφάσεών της, ὅπως ἄλλωστε μᾶς ἐνημέρωσε τότε, μέ τό ἐπίσημο ἀνακοινωθέν της, ἐνῶ ἀνέθεσε σέ δύο μέλη της: στόν κ. Στυλιανό Ἀντωναράκη, Καθηγητή Γενετικής τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης, ἀπό τήν Ἀντιπροσωπεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί στόν π. Βασίλειο Raduca, Καθηγητή Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, ἀπό τήν Ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας νά εἰσηγηθοῦν γιά τό θέμα τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς ἀπό ἀπόψεως ἰατρικῆς καί θεολογικῆς ἀντίστοιχα, ὥστε ἡ Ἐπιτροπή στήν ἐπομένη συνεδρία της – καί ἀφοῦ τά μέλη της θά ἔχουν

---

¹⁰ Οἱ Ἀντιπρόσωποι τῶν ἀνά τόν κόσμο Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν καί τά μέλη τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς Βιοηθικῆς εἶναι: 1. Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο: Σεβ. Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου κ. Ἰωάννης, Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς, Θεοφιλ. Ἐπίσκοπος Χριστουπόλεως κ. Μακάριος, Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς, καί Ἐλλογιμ. κ. Στυλιανός Ἀντωναράκης, Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης, 2. Πατριαρχεῖο Ἀλεξάνδρειας: Σεβ. Μητροπολίτης Ζιμπάμπουε κ. Σεραφεῖμ, Θεοφ. Ἐπίσκοπος Μπραζαβίλ καί Γκαμπόν κ. Παντελεήμων καί Ἐλλογιμ. κ. Γρηγόριος Λιάντας, Καθηγητῆς Ἀνώτατης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης 3. Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας: Σεβ. Μητροπολίτης Χαλεπίου κ. Παῦλος, 4. Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων: Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Λύδδης κ. Δημήτριος καί Ἐλλογιμ. κ. Κωνσταντῖνος Νιάρχος, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 5. Ἐκκλησία Ρωσσίας: Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Βερολίνου καί Γερμανίας κ. Θεοφάνης καί Ἐλλογιμ. κ. Igor Vakhrushkin, 6. Ἐκκλησία Σερβίας: Ἱερολ. Διάκονος Δρ. Petar Dabic, ἰατρός, καί Ἐλλογιμ. κ. Δρ. Stamenko Susak, ἰατρός, 7. Ἐκκλησία Ρουμανίας: Θεοφιλ. Ἐπίσκοπος Ὁράντσα κ. Σωφρόνιος, Αἰδεσ. Πρεσβύτερος π. Vasile Raduca, Καθηγητῆς, καί Αἰδεσ. Christian Rus, 8. Ἐκκλησία Βουλγαρίας: (Δέν προσήλθαν ἐκπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας στήν πρώτη συνάντηση τῶν μελῶν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς Βιοηθικῆς) 9. Ἐκκλησία Γεωργίας: Σεβ. Μητροπολίτης Ζουγκνίδι & Τσάισι κ. Γεράσιμος, πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτης κ. Ἀδάμ (Vakhtang Akhaladze), Ἱερολ. Διάκονος κ. Bregvadze καί Ἐλλογιμ. κ. Zaza Ejibishvili, 10. Ἐκκλησία Κύπρου: Πανιερ. Μητροπολίτης Πάφου κ. Γεώργιος καί Ἐλλογιμ. Δρ. Κ. Ἀνδρέας Προκοπίου, ἰατρός, 11. Ἐκκλησία Ἑλλάδος: Σεβ. Μητροπολίτης Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς κ. Νικόλαος καί Ἐλλογιμ. κ. Σεραφεῖμ Νάνας, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 12. Ἐκκλησία Πολωνίας: Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Μπαλίστοκ καί Γκντάνσκ κ. Ἰάκωβος καί Αἰδεσ. Δρ. π. Artur Aleksiejuk, 13. Ἐκκλησία Ἀλβανίας: Σεβ. Μητροπολίτης Βερατίου κ. Ἰγνάτιος, πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτης κ. Νεκτάριος Τσέκουρας καί Αἰδεσ. Πρωτοπρεσβύτερος π. Βασίλειος Θερμός, Παιδοψυχίατρος καί Καθηγητῆς, 14. Ἐκκλησία Τσεχίας καί Σλοβακίας: Ἐλλογιμ. π. Alexander Lapin, Καθηγητῆς.

προμελετήσει τις δύο εισηγήσεις - νά επιχειρήσει νά αποφασίσει για τά ζητήματα πού άπτονται τής έναρξεως τής ζωής.

Βιοηθική καί Θεολογία.

Είναι γεγονός άναμφισβήτητο ότι τό ποιμνιο καί ή έπιστήμη πολλά προσδοκούν από τήν έν λόγω Πανορθόδοξη Έπιτροπή, διότι υπάρχει τεράστιο κενό στην ποιμαντική αντιμετώπιση πολλών βιοηθικών θεμάτων. Πέρα όμως από αυτούς πού άναμένουν προσευχητικώς τό πολύτιμο φώς τής Έκκλησίας καί τής Θεολογίας της, υπάρχει καί ή άλλη πλευρά, ή όποία συνήθως έπιδεικνύει μία περιφρόνηση όσον άφορᾶ τήν δυνατότητα συνεισφορά τους στον τομέα αυτό. Πολλές φορές, τίθενται από κάποιους όρθολογιστές έπιστήμονες, άκόμη καί από κάποιους θεολόγους, πού έπιθυμούν νά κρατούν άποστάσεις άσφαλείας από τήν έπιστήμη, οί έξής προβληματισμοί, ένδεικτικοί τής άπαισιοδοξίας καί του άρνητικού κλίματος πού δημιουργείται από πλευρᾶς τους: Έχει ή Θεολογία τά άπαραίτητα έφόδια, για νά δώσει άπαντήσεις σε έρωτήματα, τά όποία έπιτακτικά θέτει ή σύγχρονη έπιστημονική έρευνα; Διαθέτει τή γνώση, για νά κατανοήσει άπλως καί μόνο τήν πρόοδο τής ιατρικής Βιοτεχνολογίας; Μήπως, άκόμη, τό δόγμα καί ή πίστη τής Έκκλησίας επέβαλαν ένα τυποποιημένο ήθος, τό όποιο χαρακτηρίζουν ή άκαμψία, ή άνελαστικότητα καί ή άδυναμία προσαρμογής στα νέα έπιτεύγματα τής έπιστήμης; Καί, τέλος, έχει κάτι καινούργιο νά προσφέρει ή Θεολογία στην έπιστήμη καί στό σύγχρονο άνθρωπο¹¹;

Έη άλήθεια είναι ότι ό θεολογικός λόγος σε κάποια ζητήματα είναι άνύπαρκτος, γεγονός όφειλόμενο στό ότι με τήν πρόοδο τής σύγχρονης ιατρικής Βιοτεχνολογίας άπομακρυνόμαστε πλέον από τήν έποχή προβλημάτων καί προβληματισμών κλασικού τύπου καί εισερχόμαστε σε ένα νέο είδος ήθικών προκλήσεων. Πολύ σωστά σημείωσε κάποτε ό άγιος Γέρον Περγάμου: «Το θέμα

---

¹¹ Σκουτέρη Κωνσταντίνου, «Βιοηθική καί τό ήθος τής Όρθοδοξίας», Έπίσκεψις, Έτος 30ο, Τεύχος 575, Γενεύη 1999. Έη Όμιλία είναι επίσης δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα: www.bioethics.org.gr/05_frame.html

πού τίθεται πιά δέν εἶναι ἄν ἔχουμε ἕναν καλό ἢ κακό ἄνθρωπο, ὅπως ἐνδιαφερόταν ἡ κλασική ἠθική, ἀλλά ἐάν ἔχουμε ἄνθρωπο ἢ ὄχι»¹².

Μέ αὐτά τὰ δεδομένα καί ἔχοντας ἐνώπιόν μας αὐτές τίς προκλήσεις θεωροῦμε ὅτι ἡ συνεισφορά τῆς Θεολογίας ἀλλά καί ἡ εὐθύνη της εἶναι νά προσφέρει ἕνα σύστημα ἠθικῶν κριτηρίων, νά καταθέσει θέσεις καί ἀξιώματα διαφορετικά ἀπό αὐτά πού προσφέρει ὁ κόσμος σήμερα, τὰ ὁποῖα θά βασιζόνται στήν ἀλήθεια καί ὄχι στήν ιδιοτέλεια, τήν ἐπιστημονική σκοπιμότητα ἢ τήν ἔπαρση τῆς ἀνακαλύψεως καί τὰ ὁποῖα θά πρέπει σαφῶς νά χαρακτηρίζονται ἀπό μιά ἄλλη λογική καί νά ἔχουν ἕνα ἄλλο ἐσχατολογικό προσανατολισμό. Παρότι δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε ὅτι ἡ σημερινή κοινωνία θά ὠφεληθεῖ περισσότερο ἀπό μιά Θεολογία πού παράγει λιγότερους ὄρους, πῶ λίγα ἀποφθέγματα καί πῶ λίγες ἀπαγορεύσεις. Ἐχει κουράσει ἡ πληθωρική ποιμαντική πού ἔχει λύσεις γιά ὅλα τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα, πού δέχεται καί ἐξαλείφει τὰ πάντα, πού ἐν ὀνόματι τῆς κατά Χριστόν ἐλευθερίας ὅλα τὰ ἐπιτρέπει καί ὅλα τὰ εὐλογεῖ. Ἡ Βιοηθική ζητᾷ σήμερα μιά Θεολογία πού μπορεῖ νά δημιουργήσει τίς προϋποθέσεις γιά λήψη ἀποφάσεων ὄχι τόσο θρησκευτικοῦ ἀλλά περισσότερο θεολογικοῦ χαρακτήρα.

Βέβαια, δέν εἶναι ἡ μόνη δυσκολία μας τό ὅτι δέν ἔχουμε νά παρουσιάσουμε ἔτοιμες θέσεις ἀπό τό ἐκκλησιαστικό μας παρελθόν. Δυσκολίες παρουσιάζονται, ἐπίσης, ὅταν ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἀποδείξεις καί δεδομένα ἐπί ζητημάτων, γιά τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν ἐκπεφρασμένες γνώμες τῶν Πατέρων καί τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖες ὅμως δέν συμφωνοῦν, τουλάχιστον ἐκ πρώτης ὄψεως, μέ τὰ νέα ἐπιστημονικά εὐρήματα καί τίς ἀνακαλύψεις. Τότε τὰ αἰσθήματα τοῦ κόπου καί τῆς ἀγωνίας γίνονται ἐντονότερα, ὄχι διότι ὑπάρχει ἀμφισβήτηση τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καί τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πού φωτίζει καί συγκροτεῖ τόν θεσμό τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά κυρίως διότι θά πρέπει νά ἀποδείξουμε τό πνεῦμα καί τήν ἀλήθεια πού κρύβονται πίσω ἀπό τὰ γραφόμενα τῶν Συνοδικῶν καί Κανονικῶν ἀποφάσεων καί τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων.

---

¹² Ἰωάννου (Ζηζιούλα), Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου, «Τό Πρόσωπο καί οἱ Γενετικές Παρεμβάσεις», Ἰνδικτος 2001, τεύχος 14, σελ. 63-72.

Μέσα στο πλαίσιο αλληλοπεριχώρησης και αλληλοκατανόησης Θεολογίας και Βιοηθικής, θά μπορούσαμε νά πούμε ότι υπάρχουν αυτή τή στιγμή ζωτικά γιά τήν ἐπιστήμη ἐρωτήματα, τά όποία τίθενται από πλευράς της πρός τήν Θεολογία ή θά τολμούσαμε «ἐλθόντες πρός Ὑμᾶς ἀδελφοί οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας ἀλλ' ἀσθενεία καί ἐν φόβῳ καί ἐν τρόμῳ πολλῶ»¹³, καθώς λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, νά μεταφέρουμε τήν πρόκληση καί πρόσκληση τῆς ἐπιστήμης πρός τήν Ἐκκλησία ὅτι κάποιες ἀρχές τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας ζητοῦν ἀναθεώρηση καί ἐπανεξέταση - ὄχι κατάργηση ἀλλά ἐπανεξέταση - σέ τρεῖς κυρίως τομεῖς:

1. Πρῶτον, σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν ἔλευση τῆς ψυχῆς στό σῶμα. Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία ἔχει ἀρκετές ἀποφάσεις Συνόδων, ἀπόψεις Πατέρων καί ἀγιογραφικές ἀναφορές πού συγκλίνουν στήν ἄποψη ὅτι ἡ ζωὴ ἀρχίζει ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς συλλήψεως¹⁴. Σήμερα ἡ ἄποψη αὐτή κρίνεται ἀπό τήν ἐπιστήμη, διότι ἀφενός

---

¹³ Α' Κορ., 2, 1 καί 2, 3.

¹⁴ Σχετικά μέ τήν ἔνωση σώματος καί ψυχῆς βλέπε:

Οἱ ἀναφορές τῶν βιβλικῶν κειμένων, οἱ ὁποῖες δέν εἶναι ἀρκετές ἀλλά ἀπολύτως ἀντιπροσωπευτικές, ἀναγνωρίζουν τό ἔμβρυο ὡς ψυχοσωματική ὄντοτητα. Ἰδίαιτης σημασίας εἶναι ἡ ἀναφορά τῆς Ἐξόδου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Ἐξ. 21, 22-23), κατὰ τήν ὁποία δύο ἄνδρες ἐν ὥρᾳ συμπλοκῆς τραυματίζουν μία ἔγκυο γυναῖκα καί ἐξ αἰτίας τοῦ τραυματισμοῦ προκύπτει ἡ καταστροφή τοῦ ἐμβρύου. Ἀπό τήν ἀντιμετώπιση τῆς περιπτώσεως αὐτῆς διαφαίνεται ἡ ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς ὅτι τό ἔμβρυο δέν ἀποτελεῖ μία ἄψυχη ὑπαρξη πού στερεῖται ζωῆς ἀλλά μιᾶ ἐμψυχωμένη ὄντοτητα πού ἡ ζωὴ του ἔχει ἀρχίσει πολύ πρὶν ἀκόμη αὐτό γεννηθεῖ. Στήν Καινὴ Διαθήκη βασικὴ ἀναφορά ἀποτελεῖ ἡ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι σύλληψη τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Ἰησοῦς, ἐνσαρκωμένος ἄνθρωπος ἤδη εὐρισκόμενος στήν ἐμβρυϊκὴ κατάσταση, εἶναι σέ κοινωνία μέ τῆ μητέρα του καί μέ ἄλλα πρόσωπα. Γι' αὐτό μετὰ τῆ σύλληψή Του, ὅταν ἡ Θεοτόκος «μετὰ σπουδῆς» ἐπισκέπτεται τήν Ἐλισάβετ, τήν ἔγκυο μητέρα τοῦ Προδρόμου, ὁ Πρόδρομος «ἐσκήρτισεν ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς», ἀναγνωρίζοντας τόν κρυφούμενο Χριστό, παρ' ὄλο πού ἦταν μόλις ὀλίγων ἡμερῶν.

Στὴ Διδαχὴ τῶν Ἀποστόλων ἀναφέρονται δύο χαρακτηριστικὲς προτροπές: «οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐδέ γεννηθέντα ἀποκτενεῖς» καί «...φονεῖς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος Θεοῦ,...» (Διδαχὴ Ἀποστόλων, ΒΕΠΕΣ, 1982, Τόμος 2, σελ. 215 καί 217). Τά δύο αὐτά χωρία περιέχονται κατὰ λέξη καί στήν ἐπιστολὴ τοῦ Βαρνάβα (Ἐπιστολὴ Βαρνάβα, ΒΕΠΕΣ, 1982, Τόμος 2, σελ. 242), ἐνῶ τό πρῶτο ἀπό αὐτά ἔχει συμπεριληφθεῖ σέ δύο κωδικοποιημένα κανονικά ἔργα, σέ αὐτό μέ τόν τίτλο: «Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων» (4^{ος} αἰώνας) καί στίς λεγόμενες «Ἀποστολικὲς Διαταγές» (τέλη 4^{ου} καί ἀρχές 5^{ου} αἰώνας), (Ἀποστολικὲς Διαταγές, ΒΕΠΕΣ, 1982, Τόμος 2, σελ. 119). Ὁ ἀπολογητὴς Ἀθηναγόρας (περὶ τό 180) καταδικάζει τὴ χρήση μέσων γιά τήν καταστροφή τοῦ ἐμβρύου: «τάς τοῖς ἀμβλωθριδίῳις χρωμένους ἀνδροφονεῖν καί λόγον ὑφέξιν τῆς ἐξαμβλώσεως τῷ Θεῷ φαμέν» (Ἀθηναγόρου Ἀπολογητοῦ, ΒΕΠΕΣ, 1982, Τόμος 4, σελ. 309). Ὁ Γρηγόριος Νύσσης (335-395), ἐπίσης, σημειώνει: «μίαν καί τήν αὐτὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως οἶεσθαι», (Γρηγορίου Νύσσης, «Περὶ Ψυχῆς καί Ἀναστάσεως», PG Migne 26, 125C), ἐνῶ σέ ἄλλο σύγγραμμά του ἀναφέρει: «μίαν αὐτοῦ (τοῦ ἀνθρώπου) καί κοινήν τῆς συστάσεως τήν ἀρχὴν ὑποτίθεσθαι, ὡς ἂν μὴ αὐτοῦ προγενέστερός τε καί νεώτερος γένοιτο, τοῦ μὲν σωματικοῦ προτερεύοντος ἐν αὐτῷ, τοῦ δέ ἐτέρου ἐφυστερίζοντος... κοινήν τῷ ἐξ ἀμφοτέρων συνισταμένῳ συγκρίματι, τήν εἰς τό εἶναι

μπορούμε να δημιουργήσουμε άνθρωπο χωρίς σύλληψη, δηλαδή χωρίς ένωση ωραρίου με τό σπερματοζωάριο, και, άφετέρου, διότι μπορούμε να δημιουργήσουμε άνθρωπο μετά τή σύλληψη, όπως συμβαίνει με τά μονοζυγωτικά δίδυμα.

2. Δεύτερον, σέ ό,τι άφορά τήν έξοδο τής ψυχής από τό σώμα. Ή μέχρι τώρα άποψη τής Έκκλησίας ταυτιζόταν με τήν γνωμάτευση τής ιατρικής, πού μάς ύπαγόρευε ότι ή παύση τής λειτουργίας τής καρδιάς σηματοδοτεί τό τέλος του ανθρώπου και τήν έξοδο τής ψυχής. Σήμερα, όμως, τά δεδομένα έχουν αλλάξει, καθώς μπορούμε να κρατήσουμε τήν καρδιά πάλλουσα όσο χρονικό διάστημα θέλουμε, με τή βοήθεια τής μηχανικής ύποστήριξης. Αυτό, για

πάροδοι γίνεσθαι, ούτε τούτου προτερεύοντος, ούτε εκείνου έφυστερίζοντος», καταλήγοντας στό συμπέρασμα: «μήτε ψυχήν πρό του σώματος, μήτε χωρίς ψυχής τό σώμα άληθές είναι λέγειν, αλλά μίαν άμφοτέρων άρχήν» (Γρηγορίου Νύσσης, «Περί Κατασκευής του Άνθρώπου», PG Migne 44, 233D- 236B). Ο Μέγας Άθανάσιος (295-373), από τήν πλευρά του ξεκαθαρίζει: «άνθρωπος μέν γάρ εκ ψυχής νοητής και σώματος αισθητού ζών γνωρίζεται εικότως, διά τό μηδέτερον χωρίς του έτέρου προάγουσαν έχειν ύπόστασιν, μηδέ σώζειν τόν όρον τής φύσεως, κατά ταυτό μέν άρχήν του είναι λαβόντα εκ γαστρός, και ούτως εις τόν βίον ερχόμενα, ενός δέ ζώου σύστασιν έργαζόμενα» (Άθανασίου Άλεξανδρείας του Μεγάλου, «Περί του Κατά Κοινόν Άνθρωπον Ύποδείγματος», PG Migne 26, 1233AB). Άλλά και ο Άναστάσιος ο Σιναίτης (περί τό 600) σημειώνει για τό ίδιο θέμα: «ου γάρ άνθρωπον ήμιν άψυχον σπέρνει εν τή μήτρα ο άνθρωπος, αλλά τέλειον ερχόμενον έμψυχον άνθρωπον» (Άναστασίου Σιναίτου, «Έρωτήσεις, 91», PG Migne 89, 724D), ενώ ο Μάξιμος ο Όμολογητής (580-662), αναφερόμενος στην ταυτόχρονη σύλληψη σώματος και ψυχής, θα σημειώσει: «ουκ έστιν ουν όλως σώμα δυνατόν ή ψυχήν εύρειν ή λέγειν άσχετον. Θατέρω γάρ άμα συνεισάγεται τό τινός είναι θάτερον, ώστε ει προϋπάρχει θατέρου θάτερον, ως τινός προσυπακουστέον. Ή γάρ σχέσις ακίνητος» (Μαξίμου Όμολογητού, «Φιλοσοφικά και Θεολογικά Έρωτήματα», Έκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, Άθήνα 1978, σελ. 222). Τέλος, ο Κλήμης ο Άλεξανδρεύς (150-215) σημειώνει ότι τό έμβρυο είναι μία ξεχωριστή ζωή, μία ανθρώπινη ύπαρξη με σώμα, ψυχή, νοϋ, καρδιά, είναι μία έμψυχη εικόνα του Θεού, ένα πρόσωπο εν δυνάμει με τή σαφή διάκριση ότι έχει τήν ανάγκη μιάς καθορισμένης διαδικασίας και ενός όρισμένου χρονικού διαστήματος, εντός όρισμένου περιβάλλοντος, για να ώριμάσει και να γίνει τέλειος άνθρωπος (Κλήμεντος Άλεξανδρέως, «Στρωματείς, 5», PG Migne 9, 14).

Με τίς άπόψεις των Πατέρων ταυτίζονται και οι άποφάσεις των Οικουμενικών και τοπικών Ίερών Συνόδων. Κανόνες πού άναγνωρίζουν τό έμβρυο ως πρόσωπο έχουμε ήδη από τή Σύνοδο τής Έλβίρας (306 περίπου). Άκολουθεί ή Σύνοδος τής Άγκύρας (313-314), ή όποία με τόν 21^ο κανόνα της κατά των άμβλώσεων καταγράφει τήν πρώτη επίσημη κανονιστική διάταξη πού άναγνωρίζει τό έμβρυο ως ανθρώπινη όντότητα. Έπόμενοι χρονολογικά κανόνες είναι ο 2^{ος} και ο 8^{ος} του Μεγάλου Βασιλείου, πού περιλαμβάνονται σε κανονική έπιστολή του προς τόν επίσκοπο Ίκονίου Άμφιλόχιο και είναι επικυρωμένοι από τήν Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο (εν Κωνσταντινουπόλει τό 691). Με τήν ίδια φιλοσοφία και πίστη για τήν άρχή τής ζωής και τήν ύπόσταση του έμβρύου, έδογμάτισαν ή Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος (εν Έφέσω τό 431), μέ σκοπό να άνακρίσει τίς αίρετικές δοξασίες του Θεοδώρου Μομφουεστίας, ή Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος (εν Χαλκηδόνι τό 451), ή όποία θέλησε να άντιπαρθεϊστά «αίρετικάνάματα», του Νεστορίου, ή Ε΄ Οικουμενική Σύνοδος (εν Κωνσταντινουπόλει τό 553), ή όποία με τόν τέταρτο άναθεματισμό καταδικάζει και άναθεματίζει όποιοδήποτε άπορρίπτει και δέν όμολογεί «τήν ένωση του Θεού και Λόγου προς σάρκα έμψυχωμένην ψυχήν λογικήν και νοεράν», και ή Πενθέκτη εν Τρούλλω Οικουμενική Σύνοδος (691-692), ή όποία επανεξέτασε τό θέμα των άμβλώσεων και, κατ' έπέκτασιν, τό ζήτημα τής άρχής τής ζωής και τής ύπόστασης του έμβρύου.

παράδειγμα, συμβαίνει στην περίπτωση του έγκεφαλικά νεκρού ασθενούς, τότε πού γίνεται και ή αφαίρεση των οργάνων για μεταμόσχευση. Τό σχολαστικό, ένδεχομένως, ερώτημα πού τίθεται είναι πότε τελικά αποχωρεί ή ψυχή από τό σώμα και ποιός δίδει αυτή τήν έντολή. Στο νεκρό σώμα, πού οι πνεύμονές του πάλλονται μηχανικά, υπάρχει ψυχή; Καί αν υπάρχει, τότε είμαστε ικανοί νά καθορίσουμε τήν έξοδό της από τό σώμα, αφού μόλις κλείσουμε τούς διακόπτες σταματούν τά πάντα; Ή πώς μπορούμε νά πάρουμε τά μοσχεύματα, αφού, σύμφωνα μέ τήν χριστιανική ανθρωπολογία, ό άνθρωπος, πού έχει συνδεδεμένη τήν ψυχή μέ τό σώμα, είναι άκόμη ζωντανός; Αν πάλι ή ψυχή δέν είναι στό σώμα του έγκεφαλικά νεκρού ασθενούς, τότε πότε έγινε ό χωρισμός, αφού τό σώμα, έστω και μηχανικά, αναπνέει;

3. Καί, τρίτον, ζητήματα πού άφορούν τόν έλεγχο τής ψυχικής υπόστασης και έλευθερίας του ανθρώπου. Οι πρόσφατες έπιστημονικές έφαρμογές, όπως είναι οι βηματοδότες τής καρδιάς και τά μικροσίπς πού έμφυτεύονται στόν έγκέφαλο, δηλώνουν ότι ή κανονική βιολογική λειτουργία βελτιώνεται και αναβαθμίζεται από τήν τεχνολογία. Παράλληλα, τά νευροεμφυτεύματα κάνουν όλο και πού έντονη τήν παρουσία τους, μέ έκπληκτικές δυνατότητες, οι όποιες όμως έγκυμονούν τόν κίνδυνο τής κατάργησης τής προσωπικής άυτονομίας και έλευθερίας¹⁵.

Μέχρι πριν από λίγο καιρό έπαναπαυόμασταν, μιλώντας για έλευθερία, διότι ξέραμε ότι ό άνθρωπος μπορούσε νά χάσει μέρος τής έλευθερίας του. Ή έλευθερία τής ψυχής, τής πίστewς, του πνεύματος δέν περιοριζόταν ποτέ. Από δώ και πέρα, όμως, ή τεχνολογία μπορεί νά καταργήσει αυτή τήν ιδιότητα, αφού έχει τή δυνατότητα νά δημιουργήσει ένα άνθρωπο μέ έπιλεγμένα και έλεγχόμενα συναισθήματα, τάσεις, ροπές, έπιθυμίες κ.λπ. Μπορεί, για παράδειγμα, νά φτιάξει ένα ανθρώπινο υποκείμενο, προγραμματισμένο μόνο για νά σκοτώνει. Τί ευθύνη και τί έλευθερία θά έχει αυτός ό άνθρωπος, ό όποιος δέν θά μπορεί νά επιλέξει κάτι διαφορετικό; Ή ένας τέτοιος έλεγχόμενος άνθρωπος πώς θά μπορέσει νά μετάσχει στό μυστήριο τής προσωπικής του σωτηρίας και θεώσεως;

---

¹⁵ π. Ιωάννης και Λύν Μπρέκ, «Άπό τή γέννηση ως τό θάνατο, Όρθόδοξες Προσεγγίσεις sé βιοηθικά διλήμματα», όπ. π., σελ. 36.

Τά ὅσα ἀναφέρθηκαν μέχρι τώρα ἀποτελοῦν μιά σύντομη σκιαγράφηση τῶν ζητημάτων αὐτῶν, τά ὅποια φαίνεται νά προκαλοῦν τή χριστιανική ἀνθρωπολογία. Ὅπωςδήποτε δέν καταγράφονται, γιά νά δημιουργήσουν ἀπόγνωση, ἀγωνία ἢ πανικό οὔτε φυσικά γιά νά αισθανθοῦμε ὡς θεολόγοι ὅτι ἀπειλεῖται ἡ παρουσία μας, μετά τίς ραγδαίες ἐξελίξεις τῆς ἐπιστήμης. Ἀντιθέτως, τά σύγχρονα δεδομένα δημιουργοῦν τίς καλύτερες προϋποθέσεις, ὥστε ἡ Θεολογία νά πείσει τό πόσο ἀναγκαία εἶναι ἡ χριστιανική ἀνθρωπολογία γιά τήν ἐπιστήμη τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, νά βοηθήσει ὥστε νά κατανοήσουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν περιορίζεται στό χῶρο καί χρόνο τῆς ἐπίγειας ζωῆς του, ἀλλά ἐπεκτείνεται στήν ἐσχατολογική του δόξα, νά διδάξει ὅτι κάθε νέα μέθοδος τῆς Ἰατρικῆς καί κάθε πρόοδος τῆς Βιοτεχνολογίας εἶναι εὐλογημένες, ἂν ἀποβλέπουν στόν ὅλο ἄνθρωπο, πού ζεῖ μέν στόν παρόντα αἰῶνα, πορεύεται ὁμως πρός τόν μέλλοντα καί, τέλος, νά τονίσει ὅτι κάθε ἀνακάλυψη στόν τομέα τῆς ἐπιστήμης πού ἐγκλωβίζει τόν ἄνθρωπο στά στεγανά ὅρια τοῦ βιολογισμοῦ του, ὅσο καί ἂν διευκολύνει τή γήινη ζωή καί ἀναπαύει τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ὑποκρύπτει μιά τραγικότητα¹⁶.

Πέρα, ὁμως, ἀπό τά ἐπί μέρους θεολογικά προβλήματα πού μέ σεβασμό ἀνέπτυξα προηγουμένως, ἐνώπιόν Σας, τά περισσότερα θέματα πού ἀπασχολοῦν τήν Ἐκκλησία στό χῶρο τῆς Βιοηθικῆς εἶναι κυρίως αὐτά τῆς καθημερινότητας, αὐτά, δηλαδή, πού ἀντιμετωπίζουμε στήν πρακτική τῆς ποιμαντικῆς μας διακονίας. Δέν εἶναι τυχαίο, ἄλλωστε, τό ὅτι ὅλες οἱ Ἐκκλησίες πού ἔχουν συστήσει Συνοδικές Ἐπιτροπές Βιοηθικῆς ἔλαβαν τό ἐρέθισμα ἀπό κάποιο ποιμαντικό πρόβλημα τό ὅποιο ἔφτασε στήν Ἱεραρχία, ἡ ὅποια ἔκρινε ὅτι δέν μπορεῖ νά ἀποφασίσει, ἂν προηγουμένως δέν παραπέμψει τό θέμα σέ εἰδική ἐπιτροπή ἢ σέ εἰδικούς.

Ὅλα αὐτά τά ποιμαντικά θέματα, τά ὅποια ἀπαιτοῦν ὑπεύθυνες καί τεκμηριωμένες ἀπαντήσεις, θά μπορούσαμε νά τά χωρίσουμε σέ τρεῖς κατηγορίες. Ἡ πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει αὐτά πού ἄπτονται τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρώπινης

---

¹⁶ Σκουτέρη Κωνσταντίνου, «Βιοηθική καί τό ἦθος τῆς Ὁρθοδοξίας», ὅπ. π.

ζωής, ή δεύτερη αυτά που αναφέρονται στη διάρκειά της και ή τρίτη αυτά που μελετούν τό τέλος τής βιολογικής ζωής του ανθρώπου¹⁷.

Άρχή τής ζωής.

Ἡ Γενετική ἔχει καταφέρει σήμερα νά πραγματοποιήσει τρία ὄνειρα τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶτον, νά μὴν κάνει παιδιά ὁ ἄνθρωπος, ὅταν δέν τά θέλει, πράγμα πού πέτυχε μέ τήν ἀντισύλληψη, τή στείρωση καί τήν ἀμβλωση. Δεύτερον, νά κάνει παιδιά, ὅταν τά θέλει, κάτι πού πέτυχε μέ τήν ἐνδοσωματική καί τήν ἐξωσωματική γονιμοποίηση καί γενικά μέ τίς θεραπείες κατά τής στειρότητας. Καί, τρίτον, νά κάνει παιδιά, ὅπως τά θέλει, πράγμα τό ὁποῖο πέτυχε μέ τήν προγενετική διάγνωση, με τήν ἐπιλογή χαρακτηριστικῶν (ἰδιαίτερα μετά τίς ἐκπληκτικές δυνατότητες πού μᾶς παρέχει ἡ ἀποκρυπτογράφηση τοῦ DNA) καί μέ τήν ἀμβλωση κατόπιν εὐγονικῆς ἐνδείξεως¹⁸.

Μία πρώτη ἐξέταση, λοιπόν, τῶν θεμάτων αὐτῶν ἀναπόφευκτα μᾶς ὀδηγεῖ σέ ἔντονο προβληματισμό γιά τό ἄν εἶναι σωστό νά κάνουμε παιδιά, ὅταν καί ὅπως τά θέλουμε, ἀλλά καί γιά τό ἄν ἡ ἀποκρυπτογράφηση τοῦ DNA τελικά θά βοηθήσει τήν ἀνθρωπότητα ἢ θά τή ρίξει στόν πειρασμό καί στή φρίκη τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μέ τήν ἐπιλογή τῶν χαρακτηριστικῶν καί τίς ἐνδεχόμενες εὐγονικές ἐφαρμογές. Ἀκόμη περισσότερο διερωτᾶται κανεῖς ποιά εἶναι τά θετικά χαρακτηριστικά τοῦ ἀνθρώπου¹⁹.

---

¹⁷ Ὁ π. Ἰωάννης Μπρέκ σέ ἄρθρο του δημοσιευμένο στό περιοδικό «Σύναξη» ἀναφέρει: «Ἡ νέα αὐτή ἐπιστήμη πού χρονολογεῖται ἀπό τά τέλη τής δεκαετίας τοῦ 1960, ἐστιάζει τό ἐνδιαφέρον της σέ τρεῖς κυρίως περιοχές: 1) τήν ἀρχή τής ζωής (τεχνητή ἀναπαραγωγή, ἔκτρωση, ἐνδομήτρια χειρουργική κλπ.)· 2) τίς διάφορες μεθόδους γιά τή διατήρηση καί ὑποστήριξη τής ζωής (αἰμοκάθαρση, ἀναπνευστήρες, φαρμακευτικές καί γονιδιακές θεραπείες, μεταμοσχεύσεις ζωτικῶν ὀργάνων κλπ)· καί 3) τό τέλος τής ζωής (ἀντιμετώπιση τοῦ πόνου σέ ἀσθενεῖς πού διανύουν τό τελικό στάδιο, διακοπή ἢ ἄρνηση χορήγησης τροφῆς καί ἐνυδάτωσης, εὐθανασία κλπ.)». π. Ἰωάννου Μπρέκ (John Breck), «Βιοηθικά διλήμματα καί Ὁρθοδοξία», Μετάφραση ἀπό τά Ἀγγλικά: Τάσος Ζαννῆς, Σύναξη, Τριμηνιαία Ἐκδοση Σπουδῆς στήν Ὁρθοδοξία, Τεύχος 68, Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος 1998, σελ. 5.

¹⁸ Σταυρόπουλου Ἀλεξάνδρου, «Ἠθική συμβουλευτική προσέγγιση στίς σύγχρονες τεχνικές ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου», Ἀνάπτυο ἀπό τόν χαριστήριο τόμο πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου), Ἀθήνα 1997, σελ. 330.

¹⁹ Κόϊου Νικολάου, «Ἠθική θεώρηση τῶν τεχνικῶν παρεμβάσεων στό ἀνθρώπινο γονιδίωμα», ὅπ. π., σελ. 104. Σημειώνει ἐπεξηγηματικά ὁ Ν. Κόϊος στό ἴδιο σημεῖο ὅτι τά ἀρχικά τοῦ ELSI προέρχονται ἀπό τό Ethical, Legal and Social Implication of the HGP πού σημαίνουν Ἠθικές, Νομικές καί Κοινωνικές Ἐπιπτώσεις τής Χαρτογράφησης τοῦ Ἀνθρώπινου Γονιδιώματος. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι μερικά ἀπό τά θέματα πού ἀπασχολοῦν τό ἐν λόγω πρόγραμμα εἶναι: ἡ δίκαιη

Είναι γεγονός ότι καταφέραμε να σχεδιάσουμε τον έαυτό μας, χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη την ανθρώπινη ευφυΐα μας. Τό αποτέλεσμα αυτού του σχεδιασμού αντανακλά αφενός την αλαζονεία της ανθρώπινης λογικής και, αφετέρου, την απελπισία και απόγνωση του σύγχρονου ανθρώπου. Αλαζονεία, διότι σχεδιάζουμε τον άνθρωπο κατά τά πάθη μας και τίς επιθυμίες μας και μέ υποκειμενικά κριτήρια, και απελπισία, διότι συνεχώς θά διαπιστώνουμε ότι δέν καταφέραμε τελικά να ξεπεράσουμε τό θάνατο και τό φόβο πού μάς κυριαρχεί ενώπιόν του.

Παρόμοια έντείνονται οι άγωνίες μας για τά αποτελέσματα του προγενετικού έλέγχου. Ο προγενετικός έλεγχος στή δημόσια υγεία επιχειρεί να έλέγξει και, ένδεχομένως, να μετασκευάσει κάποια έλαττωματικά γονίδια, ώστε αυτά να μή μεταβιβασθούν στήν επόμενη γενιά. Έπίσης, μπορεί να μελετήσει και να προβλέψει προδιαθέσεις και τάσεις άσθενειών, μέ σκοπό την πιθανή θεραπεία τους. Ωστόσο, εγείρεται το ζήτημα του τρόπου χρήσης αυτών των προσωπικών για τον καθένα μας δεδομένων, όταν γνωρίζουμε ότι ήδη υπάρχουν σήμερα ασφαλιστικές εταιρείες, πού, για να ασφαλίσουν κάποιον, ζητούν πρώτα να έχουν στά χέρια τους μία τέτοια εξέταση. Τί θά γίνει, λοιπόν, μέ αυτούς πού έχουν μία προδιάθεση καρκίνου, όταν οι ασφαλιστικές εταιρείες άρνούνται να τούς ασφαλίσουν, άρνούνται να τούς συνταξιοδοτήσουν ή όταν οι υπηρεσίες, ιδιωτικές και δημόσιες, άρνούνται να τούς προσλάβουν, για να μήν μπούν στή διαδικασία πληρωμής πρόωρων ασφαλιστρων και συντάξεων; Και, φυσικά, άνυπολόγιστης έκτασης θά είναι ή άνισότητα των εργασιακών και συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων μεταξύ των ανθρώπων καθώς και ο ρατσισμός, πού θά όξυνθει, λόγω άκριβώς αυτών των άνισοτήτων μεταξύ υγιών και άσθενών, τούς όποιους (άσθενείς) ή σύγχρονη κοινωνία θά άντιμετωπίζει ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας.

Ο προγενετικός έλεγχος, επίσης, πραγματοποιείται, για να διαγνωσθει μία άσθένεια, ένα σύνδρομο ή μία γενετική χρωμοσωμική άνωμαλία στό έμβρυο,

---

χρήση της γενετικής πληροφορίας, οι επιδράσεις και ο άντίκτυπος του γενετικού έλέγχου, οι έπιπτώσεις στίς προσωπικές άναπαραγωγικές αποφάσεις, ή κατάχρηση της γενετικής πληροφορίας, θέματα έμπορευματοποίησης και πνευματικής ιδιοκτησίας των αποτελεσμάτων των έρευνών στό γονιδίωμα κ.ά.

όποτε, όταν τά αποτελέσματα δέν είναι τά αναμενόμενα, μπορεί κάποιος νά διακόψει τήν πορεία τής κυήσεως χωρίς ιδιαίτερες ήθικες αναστολές. Τί θέση θά πάρουμε, όταν προτείνεται ή έκτρωση μετά από μή αναμενόμενα αποτελέσματα προγενετικού ἐλέγχου; Μιά ασθένεια τοῦ παρόντος ή τοῦ μέλλοντος μπορεί νά ἀποτελεῖ κίνητρο γιά διακοπή τής ζωής; Ἡ Ἐκκλησία πάντως ἐπ' αὐτοῦ ὑποστηρίζει ὅτι ὅποια ασθένεια κι ἂν εἶναι αὐτή καί σέ ὅποιο στάδιο τής βιολογικῆς ἐξέλιξης τοῦ ἀνθρώπου κι ἂν παρουσιάζεται, ή ζωή πάντα ἔχει προτεραιότητα.

Αὐτό πού παρατηροῦμε σχετικά μέ τήν ἀμβλωση εἶναι ὅτι δίδεται περισσότερη βαρύτητα στά ἀνθρώπινα δικαιώματα, τά ὅποια ὅμως λειτουργοῦν μονομερῶς, ἀφοῦ δέν ἀναγνωρίζονται τά δικαιώματα τοῦ ἐμβρύου. Ἀλλά, πέραν αὐτῶν, τά ἐρωτήματα γίνονται ἀκόμη πύο δύσκολα, ὅταν προτείνεται ή έκτρωση μετά ἀπό βιασμό καί αἰμομιξία ή μετά ἀπό ἰατρική διαγνώμη ὅτι κινδυνεύει ή ψυχική ὑγεία τής μητέρας ή, σέ ἀκόμη χειρότερη περίπτωση, ὅταν κινδυνεύει ή ζωή της.

Σχετικό μέ τό θέμα τῶν ἐκτρώσεων ή, καλύτερα, τής ὑπόστασης πού ἀποδίδουμε στό ἔμβρυο εἶναι τό ζήτημα τής ἐξωσωματικῆς γονιμοποίησης. Μέ τήν μέθοδο αὐτή γονιμοποιοῦμε in vitro, δηλαδή ἔξω ἀπό τό ἀνθρώπινο σῶμα, τά ὠάρια καί κατόπιν τά ἐμφυτεύουμε, ὡς ἔμβρυα πλέον, στή μήτρα. Δημιουργοῦνται περισσότερα ἔμβρυα ἀπό ὅσα χρειάζονται, γιά πρακτικούς κυρίως λόγους, καί ἀπό αὐτά τά νεοδημιουργηθέντα ἔμβρυα κάποια ἀναγκαστικῶς καταψύχονται, φυλάσσονται δηλαδή στίς λεγόμενες «ἀποθήκες ἐμβρύων». Στό σημεῖο αὐτό τίθεται ἀπό πολλούς τό ἐρώτημα: Μποροῦμε νά προχωροῦμε ἀφοβα στήν ἐφαρμογή ἐξωσωματικῆς γονιμοποίησης, ὅταν παρουσιάζεται ἔντονο τό πρόβλημα τής δημιουργίας ἐπιπλέον ἐμβρύων; Τί θά κάνουμε τά ἐπιπλέον ἔμβρυα, ὅταν ή πρώτη προσπάθεια τεχνητῆς γονιμοποίησης ἐπιτύχει; Πῶς θά ἀξιοποιήσουμε τά ὑπόλοιπα; Πόσο καιρό μποροῦμε νά τά διατηροῦμε στήν κατάψυξη καί ποιός εἶναι αὐτός πού θά ἀποφασίσει γιά τό μέλλον τους; Βεβαίως, ή νομοθεσία στά προηγμένα κράτη προσπαθεῖ νά ἐπιλύσει τό πρόβλημα, ἀλλά φαίνεται ὅτι ἐπιλύονται μόνο οἱ πρακτικές παράμετροι τοῦ ζητήματος καί ὄχι οἱ ήθικες.

Παρόμοιας μορφής προβλήματα παρουσιάζονται στην έξωσωματική γονιμοποίηση, όταν εφαρμόζεται ή παρένθετη μητρότητα, όταν τό γενετικό ύλικό λαμβάνεται από τρίτα πρόσωπα (έτερόλογη γονιμοποίηση), όταν ή ηλικία τής υποψήφιας μητέρας είναι προχωρημένη και όταν χρησιμοποιείται κρυοσυντηρημένο σπέρμα αποθανόντος άνδρος. «Άλλά και σέ καθαρά έπιστημονικό επίπεδο τό τίμημα φαίνεται ακόμη πιο ακριβό, καθώς έχουν παρατηρηθεί χίμαιρες και μωσαϊκισμοί όταν ένα έμβρυο απορροφά τό άλλο κατά τά πρώιμα στάδια ανάπτυξης τους μετά τήν έμφύτευση στή μήτρα πολλών εμβρύων και τότε τό τελικό έμβρυο φέρει κύτταρα (ιστούς) διαφορετικών γενοτύπων»²⁰.

Ή κλωνοποίηση είναι μία μέθοδος πού φαίνεται ότι θά λύσει τό πρόβλημα των έπιπλέον εμβρύων, αφού μέ τήν πυρηνική μεταφορά θά ενεργοποιούμε κάθε φορά ένα μόνο ώάριο, τό όποιο τελικά θά έμφυτεύεται στή μήτρα. Παρόλο πού ή κλωνοποίηση είναι ακόμη στά πρώιμα στάδια της, ειδικά σέ ό, τι έχει σχέση μέ τήν πυρηνική μεταφορά, μπορούμε μέ βεβαιότητα νά τονίσουμε ότι οί βιολογικές συνέπειές της στήν ανθρώπινη αναπαραγωγή θά είναι ανεπανόρθωτες. Και αυτό, διότι ό κλωνικός τρόπος αναπαραγωγής μειονεκτεί του διφυλετικού, έφόσον δέν παρέχει τή δυνατότητα συνδυασμού γενετικών πληροφοριών και κληρονομικότητας και, ως εκ τούτου, ποικιλομορφίας στό ανθρώπινο είδος. Μέ τήν κλωνοποίηση δέν καθίσταται έφικτή ή εξασφάλιση έπιθυμητών μεταλλαγών, πού σημαίνει ότι διακόπτεται ή συνεχής αλληλεπίδραση όργανισμών και περιβάλλοντος. Ουσιαστικά, ή κλωνική αναπαραγωγή αποτελεί βιολογική όπισθοχώρηση και, έπομένως, καταδικάζει τόν άνθρωπο νά σχεδιάζει ένα γενετικό μέλλον μέ βάση τό παρελθόν²¹.

Βεβαίως, οί προβληματισμοί για τήν κλωνοποίηση δέν περιορίζονται μόνο στίς βιολογικές συνέπειες, αλλά έπεκτείνονται και σέ ήθικης φύσεως διλήμματα. Παραδείγματος χάριν, θά κλονίσει ή κλωνοποίηση τή μοναδικότητα του ανθρώπινου προσώπου, αφού θά μπορούμε νά δημιουργούμε όσα αντίγραφα

²⁰ Άλλαχιώτη Σταμάτη, «Βιοηθική, Άναφορά στους γενετικούς και τεχνολογικούς νεωτερισμούς», Έκδόσεις Έλληνικά Γράμματα, 1η Έκδοση, Άθήνα 2004, σελ. 81.

²¹ Γρινιεζάκη Μακαρίου, Άρχιμανδρίτου του Οικουμενικού Θρόνου (νύν Έπισκόπου Χριστουπόλεως), «Κλωνοποίηση, Ήθικοκοινωνικές και Θεολογικές Συνιστώσες, Έκδόσεις Γρηγόρη, Σειρά: «Παντοδαπά τής Βιοηθικής», Τόμος 2^{ος}, Άθήνα 2014, σελ. 236.

θέλουμε; Άραγε ό κλωνοποιημένος άνθρωπος θά έχει ψυχή, άφού δέν δημιουργείται μέ τήν ένωση ώαρίου και σπερματοζωαρίου; Άκόμη τί γίνεται μέ τή θεραπευτική κλωνοποίηση, όταν θεωρητικά θά μπορεί νά δημιουργήσει αντίγραφα του έαυτου μας, τά όποια θά χρησιμοποιούμε σαν άποθήκες όργάνων προς μεταμόσχευση; Άλλά και ή πολυσυζητημένη χρήση των βλαστικών κυττάρων πώς θά γίνει ήθικά άποδεκτή, όταν από τή μία θά θεραπεύει μέ τήν in vitro δημιουργία μοσχευμάτων, από τήν άλλη όμως θά καταστρέφει τό έμβρυο;

Διάρκεια τής ανθρώπινης ζωής.

Τά παραπάνω χαράζουν έν συντομία τό πλαίσιο μέ τά κυριότερα διλήμματα, πού αναφέρονται σέ ζητήματα σχετικά μέ τήν άρχή τής ανθρώπινης ζωής. Ό προβληματισμός μας συνεχίζεται μέ μία ακόμη σειρά ήθικών θεμάτων πού άπτονται τής διάρκειας τής ζωής του ανθρώπου και τά όποια είναι έξίσου σημαντικά και κρίσιμα. Ένα τέτοιο πολυσυζητημένο θέμα άποτελεί ή πρακτική των μεταμοσχεύσεων. Θά μπορούσαμε συνοπτικά νά πούμε ότι «οί δύο βασικοί άξονες του ήθικού προβληματισμού για τίς μεταμοσχεύσεις είναι άφ' ενός μέν τό ένδεχόμενο τής εκμετάλλευσης του αυτεξουσίου του δότη, άφ' έτέρου δέ, του αυθαίρετου προσδιορισμού τής στιγμής του θανάτου. Και για τό μέν πρώτο έπινοήθηκε ή αντίφατική έννοια τής εικαζόμενης συναίνεσης, για τό δέ δεύτερο προέκυψε ό καινοφανής όρος έγκεφαλικός θάνατος. Όλη ή προβληματική μας σήμερα για τό θέμα των μεταμοσχεύσεων έστιάζεται στό πόσο συναίνεση είναι ή εικαζόμενη και πόσο θάνατος είναι ό έγκεφαλικός»²².

Δέν θά ξεχάσωμε τό μεγάλο θόρυβο πού προέκυψε πρό δύο έτών στην Έλλάδα μέ τόν πολυσυζητημένο νόμο 3984/2011 «Δωρεά – Μεταμόσχευση όργάνων», ό όποιος έτέθη σέ ισχύ από τήν 1η Ίουνίου 2013. Τό μεγάλο πρόβλημα μέ τή νέα αυτή νομοθεσία ήταν ότι επέτρεπε τήν άφαίρεση μοσχευμάτων ή ιστών δίχως τήν γνώμη των συγγενών και, φυσικά, δίχως τήν γνώμη του ύποψηφίου δότη, πράγμα πού σημαίνει κατάφωρη παραβίαση τής έλευθερίας του. Έάν ό

---

²² Χατζηνικολάου Νικολάου, Άρχιμανδρίτου (νύν Μητροπολίτου Μεσογαίας και Λαυρεωτικής), «Πνευματική ήθική και παθολογία των μεταμοσχεύσεων». Στο βιβλίο: «Έκκλησία και Μεταμοσχεύσεις», τής Ίεράς Συνόδου τής Έκκλησίας τής Έλλάδος, τό όποιο έπιμελήθηκε ή Ειδική Συνοδική Έπιτροπή επί τής Βιοηθικής, Έκδοση Κλάδου Έπικοινωνίας και Μορφωτικής Ύπηρεσίας τής Έκκλησίας τής Έλλάδος, Άθήνα 2001, σελ. 288.

δότης είχε χαρακτηριστεί ως εγκεφαλικά νεκρός και ήταν ενήλικος και εάν, όταν ήταν εν ζωή, δεν είχε άρνηθεί τη δωρεά οργάνων, τότε αυτή ή μη άρνησή του εξαλαμβάνετο ως συναίνεση και του αφαιρούσαν τα όργανα. Η πρακτική αυτή, έστω και ως ιδέα, ταλαιπώρησε πολύ τον ελληνικό πληθυσμό και φυσικά και την Έκκλησία της Ελλάδος, οφείλω όμως στο σημείο αυτό, ως μου επιτρέψετε παρακαλώ Παναγιώτατε, να αποκαλύψω την παρέμβασή Σας με αποστολή εκπροσώπου Σας στον τότε αρμόδιο Υπουργό Υγείας κ. Ανδρέα Λοβέρδο²³. Μετά από την παρέμβαση αυτή η Ελληνική πολιτεία επανήλθε και προσέθεσε στο επίμαχο άρθρο 9 την φράση: «και κατόπιν συναινέσεως της οικογενείας του δότη». Την προσθήκη αυτή, την όποια ψήφισε η Ελληνική Βουλή μετά από την διακριτική παρέμβαση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, διά του υπ' αρ. 4075/2012 (ΦΕΚ Α 89/11-4-2012) συμπληρωματικού Νόμου, η Έκκλησία και η ιατρική την θεώρησαν έντελως απαραίτητη και βοηθητική στον τομέα των μεταμοσχεύσεων.

Στή διάρκεια της ζωής του ανθρώπου μπορούμε επίσης να εντάξουμε ό,τι έχει σχέση με την οικογένεια και την όμαλή συμβίωση των μελών της. Τό φαινόμενο της ένδοοικογενειακής βίας είναι ένα από τα πιο συχνά, που πραγματικά κλονίζει τον ιερό θεσμό της οικογένειας και ευντελίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Αναφερόμενοι στο συγκεκριμένο ζήτημα, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι υπάρχουν πέντε μορφές ένδοοικογενειακής βίας, όπως αυτές αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία. Πρώτον, η βία των γονέων προς τα παιδιά. Δεύτερον η βία των προσλαμβανομένων από τους γονείς προσώπων για την προσοχή και απασχόληση των παιδιών τους, εν όσω αυτοί εργάζονται ή απουσιάζουν από τό σπίτι. Τρίτον, η βία των παιδιών προς τους γονείς. Τέταρτον, η βία μεταξύ των συζύγων και, πέμπτον, η βία μεταξύ των αδελφών, είτε αυτοί είναι έτεροθαλείς είτε είναι έξ αίματος.

Πώς θα μπορούσαμε να συμβάλουμε στην εξάλειψη της ένδοοικογενειακής βίας και της σεξουαλικής κακοποίησης; Οί περισσότεροι τείνουν να καταδικάζουν και να απομονώνουν τους κακοποιούς και να άσχολούνται

---

²³ Παρόμοιες παρεμβάσεις γραπτές και προφορικές πραγματοποίησε και η Έκκλησία της Ελλάδος αλλά και πολλοί εκ των άγιων Ίεραρχών της.

περισσότερο μέ τά θύματα. Όμως τό ζήτημα, ακόμη κι έτσι, συνεχίζει νά ύφίσταται, εφόσον ό κακοποιός θά ψάξει νά βρει άλλο θύμα, γιά νά ικανοποιήσει τό πάθος του. Μήπως, λοιπόν, θά πρέπει νά δώσουμε βαρύτητα καί στους κακοποιούς καί όχι μόνο στους κακοποιημένους; Καί μήπως θά πρέπει νά συνειδητοποιήσουμε ότι, τίς περισσότερες φορές, οί ίδιοι οί κακοποιοί ύπήρξαν θύματα ένδοικογενειακής βίας; Ή πρός κάθε κατεύθυνση αγάπη – πρός τόν κακοποιημένο αλλά καί τόν κακοποιό - έχει θέση ή μήπως αποτελεί θεωρητικολογία καί ούτοπία;

Παρόμοιο καί μάλιστα σχετικό μέ τό ζήτημα τής ένδοικογενειακής βίας είναι καί τό ζήτημα τών εξαρτήσεων, αφού κάθε εξάρτηση διαταράσσει τήν όμαλή συμβίωση τής οικογένειας καί τής κοινωνίας. Ούσιαστικά, κάθε εξάρτηση λαμβάνει διαστάσεις ειδωλολατρίας καί παραπέμπει σέ μία νοσηρή σχέση μέ ούσίες ή συμπεριφορές πού άλλοιώνουν τή σκέψη, γι' αυτό ό εξαρτώμενος άδυνατεί νά διαχειριστεί τή ζωή του. Είναι σαφές ότι κάθε εξάρτηση έχει τό τίμημά της²⁴. Τό αλκοόλ καί τά ναρκωτικά φαίνεται νά είναι οί πιό γνωστές σέ μās μορφές εξάρτησης, μέ όλα τά γνωστά επακόλουθα, δηλαδή τά στερητικά σύνδρομα, τήν άπομόνωση, τήν άντικοινωνικότητα, τήν επιθετικότητα καί τή βία, τήν κλοπή, τήν εκπόρνευση, τήν άπώλεια έν γένει τής σωματικής καί πνευματικής ύγείας τοϋ πάσχοντος.

Όστόσο, σήμερα διαπιστώνουμε καί άλλες μορφές εξαρτήσεων, εξίσου επικίνδυνες, όπως είναι ή παχυσαρκία (έθισμός στό φαγητό), ή χρεωκοπία (έθισμός στις άγορές κυρίως μέσω πιστωτικών καρτών), ό θρησκευτικός φανατισμός (έθισμός σέ θρησκευτικά περιβάλλοντα, γεροντάδες, δεισιδαιμονίες, μαγγανείες, μαγείες, βασκανίες, προφητείες, προοράσεις κ.λπ.), ό τζόγος καί, τέλος, ή εξάρτηση από τό internet. Δέν γίνεται ιδιαίτερος λόγος γι' αυτές τίς μορφές, αλλά κρίνεται σκόπιμο ένδεικτικά νά ύπογραμμίσουμε δύο νέες εξαρτήσεις, πού σήμερα φαίνεται νά άποκτοϋν επιδημικό χαρακτήρα: τήν εργασιομανία καί τή σεξουαλική εξάρτηση. Στην πρώτη περίπτωση ό άνθρωπος άσχολείται μέ πάρα πολλά πράγματα καί, έπομένως, γίνεται δέσμιος τών

---

²⁴ π. Ίωάννης καί Λύν Μπρέκ, «Άπό τή γέννηση ως τόν θάνατο. Όρθόδοξες προσεγγίσεις σέ βιοηθικά διλήμματα», όπ. π., σελ. 174.

άτελειώτων έπιθυμιών του, του συγκεντρωτισμού του, της τελειομανίας του και της άκόρεστης δίψας του για κέρδος χρόνου και άπόκτηση χρήματος. Ό έθισμένος έργασιομανής δέν προλαβαίνει ποτέ, πάντα τρέχει άπεγνωσμένα, γεγονός πού έχει ως άποτέλεσμα νά παραμελείται ή οίκογένεια και τό κοινωνικό περιβάλλον και νά κλονίζονται οι άνθρωπινες σχέσεις, ένώ σέ πολλές περιπτώσεις παρουσιάζονται και διαταραχές ύπνου καθώς και σημάδια κατάθλιψης, λόγω του υπέρμετρου άγχους πού δημιουργεί ή νοσηρή αυτή κατάσταση.

Στή δεύτερη περίπτωση τά πράγματα είναι πιο σοβαρά, άφου ή σεξουαλική έξάρτηση άποκτά όλο και περισσότερο θύματα. Ίδιαίτερα, μετά τήν εύκολη πρόσβαση στο διαδίκτυο, τό όποιο έχει κυριολεκτικά εισβάλει στα σπίτια μας, στους ιδιαίτερους χώρους μας, στα δωμάτιά μας, στα σχολεία μας, στις υπηρεσίες μας, άκόμη και στις τσέπες μας, μέσω των κινητών τηλεφώνων, οι σεξουαλικώς έξαρτώμενοι άσθενείς παγιδεύονται στον κόσμο της σεξουαλικής φαντασίας και υπερβολής, μέ άποτέλεσμα νά άπομονώνονται, νά άγνοούν τις άλλες ύποχρεώσεις τους, νά μήν μπορούν νά λειτουργήσουν σεξουαλικώς φυσιολογικά, νά μήν μπορούν νά μετέχουν σέ καμιά δραστηριότητα, άν προηγουμένως δέν έχουν πάρει τή «σεξουαλική δόση» τους μέσα από συγκεκριμένα sites στο διαδίκτυο²⁵.

Άπό τήν έξάρτηση των γενετήσιων έπιθυμιών και τήν τάση του πασνεξουαλισμού, πού τεχνηέντως προβάλλεται σήμερα, μπορούμε νά πάμε στο άλλο άκρο, σέ αυτό του ανθρώπινου πειραματισμού, πού φαίνεται νά καταργεί τελείως τήν έπιθυμία και τήν προσωπικότητα.

Είναι γνωστά τά άνοσιουργήματα πού έγιναν τον προηγούμενο αιώνα, όχι μόνο κατά τή διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αλλά και μετέπειτα, καθώς παραβιάστηκε κατάφωρα ή συνθήκη της Νυρεμβέργης. Έντοπίστηκε, τότε, ότι δοκιμάστηκε τό έμβόλιο δυσεντερίας σέ παιδιά όρφανοτροφείων, πραγματοποιήθηκαν πειράματα έλνοσσίας σέ διανοητικά άνάπηρους τροφίμους ίδρυμάτων και σέ φυλακισμένους, ένώ άνάλογες πρακτικές υπήρξαν για τον

---

²⁵ Άπόρροια των σεξουαλικών υπερβολών είναι όλα τά μέ τον έπιθετικό προσδιορισμό «σεξουαλικός» προσδιοριζόμενα προϊόντα, τά όποια δημιουργούνται, για νά καλύψουν άκόρεστες γενετήσιες έπιθυμίες: σεξουαλικά ρούχα και έσώρουχα, σεξουαλικά φαγητά και ποτά, σεξουαλική μουσική, ταινίες σέξ, σεξουαλικά βοηθήματα, παιχνίδια, εργαλεία, φάρμακα κ.ά.

κίτρινο πυρετό, τήν ιλαρά, τή σύφιλη και άλλες ασθένειες. «Πιό πρόσφατα επίσης ανακαλύφθηκε ότι στή διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου είχε δοθεί πλουτώνιο και ουράνιο μέ ένεση σέ ασθενείς νοσοκομείου, ακόμη δόθηκαν σέ παιδιά ιδρυμάτων ραδιενεργά στοιχεία και σέ φυλακισμένους έγιναν πειράματα έκθεσης των γεννητικών τους οργάνων σέ ακτινοβολία. Άλλά και ή CIA τήν ίδια περίοδο παρείχε παραισθησιογόνες ουσίες LSD χωρίς τή συγκατάθεση και τή γνώση των πειραματanthρώπων»²⁶.

Τίθεται, λοιπόν, έναγωνίως τό ερώτημα: Είναι δυνατόν ή ιατρική επιστήμη νά προοδεύσει χωρίς τόν πειραματισμό πάνω σέ άνθρωπινα υποκείμενα; Έπί τή ευκαιρία, θά πρέπει επιπλέον νά προβληματιστούμε, από τή στιγμή πού πίσω από τά φάρμακα τά όποια διοχετεύονται στήν αγορά κρύβονται τεράστια οικονομικά συμφέροντα. Δέν θά ήθελα, εν προκειμένω, νά ανοίξω τή συζήτηση για τά έμβόλια πού κυκλοφορούν και διαφημίζονται ως απαραίτητα καταναλωτικά αγαθά υγείας. Μπορούμε νά αποδεχθούμε τίς έρευνες πού γίνονται στα έμβρυα; Μπορεί ή Χριστιανική Άνθρωπολογία νά δεχθεί τόν υποβιβασμό του ανθρώπου σέ βιολογικό-έργαστηριακό υλικό; Από τήν άλλη πλευρά όμως, ποιά είναι και ή πρακτική λύση πού μπορεί νά δοθεί; Διότι οι απαγορεύσεις συνιστούν τήν εύκολη λύση. Μπορεί, όμως, μέ ένα γενικό άφορισμό ή Όρθόδοξη Θεολογία νά καταδικάσει έρευνα και έρευνητές; Μπορεί νά θέσει φραγμούς στήν έρευνα, έφ' όσον είναι γνωστό ότι σήμερα ή Έκκλησία δέν έχει καμιά τέτοια δυνατότητα;

Ό άνθρωπος πού πάσχει από τόν ιό της ανοσοανεπάρκειας, δηλαδή τό AIDS, άπασχολεί, επίσης, τήν ήθική σκέψη και, μάλιστα, σχετίζεται άμεσα μέ τόν άνθρωπινο πειραματισμό. Είναι γνωστό ότι στήν Άφρική κάποιοι γηγενείς επιδιώκουν νά προσβληθούν από τόν ιό, διότι τότε θά αποτελέσουν χρήσιμο πειραματικό υλικό των φιλόδοξων φαρμακευτικών εταιρειών πού προσπαθούν νά μελετήσουν τή συμπεριφορά του. Οι άνθρωποι αυτοί, μόλις προσβληθούν από τόν ιό, ουσιαστικά υίοθετούνται ως «πειραματόζωα». Και, ενώ μέχρι τότε δέν είχαν ούτε φαγητό ούτε στέγη, ξαφνικά άπολαμβάνουν τήν περιποίηση των έρευνητών και του νοσηλευτικού προσωπικού. Στεγάζονται σέ κανονικό κτήριο

---

²⁶ Άλαχιώτη Σταμάτη, «Βιοηθική, Άναφορά στους γενετικούς και τεχνολογικούς νεωτερισμούς», όπ. π., σελ. 64.

καί ἔχουν πρωινό, μεσημεριανό καί βραδινό! Μέ δύο λόγια, προτιμοῦν νά πεθάνουν ἀπό «έναν ἀξιοπρεπή ἰό Aids» παρά ἀπό τήν πείνα, τή δίψα καί τίς κακουχίες.

Ζητήματα γιά τό AIDS ὑπάρχουν καί παραμένουν ἄλυτα. Γιά παράδειγμα: πῶς ἀντιμετωπίζουμε τούς ἀνθρώπους αὐτούς, πού δέν παύουν νά εἶναι εἰκόνες Θεοῦ, ὅταν ὅλες οἱ πόρτες γιά ἐπαγγελματική καί οἰκογενειακή ἀποκατάσταση εἶναι κλειστές; Πῶς θά πείσουμε τόν οἰκογενειακό τους περίγυρο, τήν κοινωνία, τά σχολεῖα καί τά Πανεπιστήμια νά ἀποδεχθοῦν τούς πάσχοντες ἀπό AIDS καί πῶς θά τούς ἐξασφαλίσουμε ἴσες εὐκαιρίες στή ζωή; Καί, τέλος, πῶς θά ἀναπαύσουμε τίς καρδιές καί τίς συνειδήσεις αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ἀκόμη καί χριστιανικές Ἐκκλησίες τούς θεωροῦν καταδικασμένους «εἰς τό πῦρ τό ἐξώτερον», ἀφού ἀπολαμβάνουν «ἄξια ὧν ἔπραξαν», ἐνῶ αὐτοί στή συγκεκριμένη φάση τῆς ζωῆς τους χρειάζονται, περισσότερο παρά ποτέ, τήν ἀνθρώπινη συμπαράσταση καί τή βοήθεια τῆς Ἐκκλησίας, γιά νά ἐπαναπροσδιορίσουν τή σχέση τους μέ τό Θεό;

Οἱ παραπάνω προβληματισμοί δίνουν μιᾶ ἐνδεικτική εἰκόνα γιά τά ζητήματα πού τίθενται ἀπό ἠθικῆς ἀπόψεως κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπάρχουν βέβαια καί ἄλλα, ὅπως, γιά παράδειγμα, ὁ οἰκογενειακός προγραμματισμός, ἡ ἀντισύλληψη, τό ἄγχος πού μαστίζει καί ἐξουθενώνει τόν ἀνθρώπινο πρόσωπο, ὁ ρατσισμός, τά αὐξανόμενα ἐπίπεδα βίας, κυρίως στά σχολεῖα, καί –γιατί ὄχι;- ἡ οἰκονομική κρίση καί οἱ συνέπειές της. Ἔγινε μιᾶ ἐπιλεκτική ἀναφορά στά βασικά ἀπ' αὐτά, μέ σκοπό νά ὑπάρξει ἕνας προβληματισμός μας πάνω στό εὖρος τῶν διλημμάτων, τά ὅποια βέβαια δέν σταματοῦν μόνο στή διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἐπεκτείνονται καί στήν ἱερή ὥρα τοῦ θανάτου, ὅπως θα φανεῖ εὐθύς ἀμέσως.

Τέλος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Διχογνωμία ἐπικρατεῖ σήμερα μεταξύ τῶν ἐπιστημόνων σχετικά μέ τόν ἐγκεφαλικό θάνατο, πού εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένος μέ τήν ἐξασφάλιση

μοσχευμάτων²⁷. Ἡ διχογνωμία αὐτή ὀφείλεται στό ὅτι ὁ προσδιορισμός τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου κατά τό παρελθόν ἄλλαξε πολλές φορές, κάτι πού σαφῶς δηλώνει ὅτι τά μέχρι χθές κριτήρια προσδιορισμοῦ του δέν ἦταν τόσο ἐπαρκή, ὅσο τά σημερινά²⁸. Μερικά ἀπό τά βασικά ἐπιχειρήματα τῆς ἀμφισβήτησής του εἶναι: Πρῶτον, ὅτι ἐπινοήθηκε, γιά νά ἐξυπηρετήσῃ τή σκοπιμότητα τῆς ἐξασφάλισης μοσχευμάτων. Ὡστόσο, πρέπει ἐδῶ νά τονίσουμε ὅτι στήν ἀρχή ὁ σκοπός τῆς νέας αὐτῆς ὀρολογίας δέν ἦταν ἡ ὑποστήριξη τῶν μεταμοσχεύσεων, ἀλλά ἡ διευκόλυνση τῶν μονάδων ἐντατικῆς θεραπείας νά βροῦν λύση στά ἀνυπερβλήτα ἀδιέξοδα, πού δημιούργησε ἡ ἐπινόηση τοῦ ἀναπνευστήρα καί ἡ παρατεταμένη διαμονή τῶν ἀσθενῶν σέ αὐτές²⁹. Δεύτερον, ὅτι ὑπάρχει σύγχυση μεταξύ τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου καί τοῦ κώματος ἢ τῆς χρόνιας φυτικῆς καταστάσεως, μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργοῦνται ἀνασφάλειες καί φόβοι σχετικά μέ τή διάγνωση. Τρίτον, ὅτι μερικοί θεωροῦν πῶς οἱ ἐγκεφαλικά νεκροί ἀσθενεῖς ἐνδεχομένως νά διατηροῦν κάποιες ἀνώτερες λειτουργίες, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξη τῶν ἐγκεφαλονωτιαίων ἀντανεκλαστικῶν συνιστᾷ ἔνδειξη μὴ ὀριστικῆς ἐπέλευσης τοῦ θανάτου καί, τέταρτον, ὅτι ἡ ἔντονη ἐπιθυμία γιά παράταση τῆς ζωῆς καί ἡ ἀχαλίνωτη χρησιμοθηρία τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου εἶναι δυνατόν νά ὀδηγήσουν σέ ἐπιπόλαιες ἀποφάσεις καί λανθασμένα ἀποτελέσματα³⁰.

Ἀπό μόνο του τό θέμα τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἡ δύση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου περνᾷ μέσα ἀπό συμπληγάδες πρωτόγνωρων προβληματισμῶν. Ὁ ἐγκεφαλικός θάνατος εἶναι τελικά θάνατος ἢ εἶναι διαδικασία θανάτου; Καί ἂν εἶναι διαδικασία θανάτου καί ὄχι θάνατος, τότε πῶς θά λάβουμε μοσχεύματα ἢ πῶς θά ἀποσυνδέσουμε τόν ἀσθενή ἀπό τή μηχανική ὑποστήριξη; Κάποιοι γιατροί δέν ἔχουν κανένα πρόβλημα νά ἀποσυνδέουν τούς ἀσθενεῖς τους ἀπό τούς ἀναπνευστήρες, γιά νά ἀδειάζουν τά κρεβάτια τῶν

---

²⁷ Χριστοδουλίδη Κυπριανοῦ, «Μεταμοσχεύσεις: Λύση ἢ Πρόβλημα;», Ἐκδόσεις Ἵπακοή, Ἀθήνα 1995, σελ. 25.

²⁸ Beecher, H.K., Dorr, H.I., «The new definition of death, Some opposing views», International Journal of Clinical Pharmacology, Vol. 5(2), 1971, pp. 120-124.

²⁹ Wijdicks, E.F.M., Dirigner M.N., «Brain death in historical perspective». In the Book: Wijdicks Eelco, «Brain Death», Lippincott Williams and Wilkins, 2001, pg. 13.

³⁰ Νικολάου (Χατζηνικολάου), Μητροπολίτου Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς, «Ἀλλήλων Μέλη. Οἱ Μεταμοσχεύσεις στό φῶς τῆς Ὁρθόδοξης Θεολογίας καί Ζωῆς», Ἐκδόσεις Κέντρου Βιοϊατρικῆς Ἡθικῆς καί Δεοντολογίας, 1^η Ἐκδοση, Ἀθήνα 2005, σελ. 247.

μονάδων της έντατικής θεραπείας, όμως κάποιοι άλλοι έχουν σοβαρότατο πρόβλημα συνειδήσεως και αναγκάζονται να τό κάνουν, διότι έτσι επιβάλλει ή νομοθεσία³¹. Τί θά γίνει σ' αυτές τίς περιπτώσεις, κατά τίς όποιες ό ιατρός δέν λειτουργεί έν έλευθερία, όταν όλοι σήμερα μιλούμε για άνθρωπινα δικαιώματα και προάσπιση τίς έλευθερίας;

Έδω τίθεται τό μέγιστο ζήτημα τίς εϋθανασίας, τό όποίο άποτελεί αιτία πολλών ήθικων συζητήσεων όχι μόνο σήμερα αλλά και κατά τό παρελθόν. Από ήθικης άπόψεως ή εϋθανασία, τόσο ως σκόπιμη παρέμβαση για τήν άπαλλαγή του άσθενους από τούς πόνους (ένεργητική εϋθανασία), όσο και ως διακοπή παροχής τών αναγκαίων μέσων επιβίωσης, επίσης για τήν άπαλλαγή του από αυτούς (παθητική εϋθανασία), θεωρείται κατακριτέα. Στην πρώτη περίπτωση αντιμετωπίζουμε μία μορφή αυτοκτονίας, ένω στή δεύτερη συναντούμε όλα τά στοιχεία του φόνου.

Βεβαίως, ό άπώτερος σκοπός τίς εϋθανασίας φαίνεται ότι δέν είναι ούτε ή αυτοκτονία ούτε ό φόνος, αλλά ή άποφυγή μιάς διαδικασίας θανάτου πού μäs φοβίζεται. Πώς θά αντιμετωπίσουμε τούς άνθρωπους εκείνους πού επιθυμούν να θέσουν τέλος στή ζωή τους; Έχουμε άραγε σκεφτεί ότι ή επιθυμία του θανάτου μπορεί να μήν άποτελεί άπόφαση ώριμης σκέψης, αλλά πράξη άπόγνωσης ή άποτέλεσμα κατάθλιψης; Και, τέλος, τί θά κάνουμε, όταν οι συγγενείς προωθούν τέτοιες πρακτικές, επικαλούμενοι αισθήματα οίκτου, πού όμως θά μπορούσαν να έρμηνευτούν και ως επιθυμία για σύντομη άπαλλαγή από τόν άσθενή πού πρέπει να φροντίσουν;

Τραγική είναι ή περίπτωση κατά τήν όποία προτείνεται ή εϋθανασία σε άνήλικα παιδιά. Ήδη στό Βέλγιο έλήφθη άπόφαση υπέρ τίς νομομοποίησης τίς εϋθανασίας άνηλίκων. Ύπηρξαν βέβαια κάποιες αντιδράσεις, αλλά ή Έπιτροπή Δικαιοσύνης άπέρριψε τό αίτημα μερίδας βουλευτών για περαιτέρω εξέταση του ζητήματος^{32,33}. Είναι άναμενόμενο ότι από αυτή τή διαδικασία θά προκύψουν

---

³¹ Ό ισχύων μέχρι τό 2013 νόμος τίς Έλλάδας αναφέρει: Μόνον άν πρόκειται να γίνει μεταμόσχευση, συνεχίζεται ή τεχνητή ύποστήριξη (Νόμος 2737/1999, άρθρο 12, παράγραφος 6). Τό ίδιο ύποστηρίζει και ό νέος νόμος 3983/2011 πού έτέθη σε έφαρμογή από τόν Ίούνιο του 2013.

³² <http://gr.euronews.com/2014/01/15/belgium-child-euthanasia-bill-passes-latest-hurdle/>

³³ Μέ βάση τό νέο νομοσχέδιο, τό όποίο ψηφίστηκε στις 15-1-2014, ένας άνήλικος πού έχει συνείδηση θά μπορεί να ζητήσει να ύποβληθεί σε εϋθανασία, με τήν προϋπόθεση να

πολλά πρακτικά προβλήματα, πέραν τών ήδη υπάρχόντων ήθικων. Οί επικριτές του νομοσχεδίου υποστηρίζουν ότι είναι αδύνατο ένα παιδί, ακόμα και αν υπάρχει ή γονική συναίνεση και ή υποστήριξη ψυχολόγου, να λάβει μία τέτοια απόφαση. Τί θα γίνει αν ή απόφαση τελικά είναι μόνο τών γονέων; Αν οί γονείς, μέσα στην απογοήτευσή τους, κατευθύνουν σε μία τέτοια επιλογή τό παιδί; Και, εν πάση περιπτώσει, γιατί να επισπεύσουμε τό θάνατο ενός ανήλικου παιδιού, αφού μία από τίς βασικές προϋποθέσεις του νομοσχεδίου είναι να βρίσκεται στό τέλος ανίατης ασθένειας, πού, ούτως ή άλλως, θα οδηγήσει στον τερματισμό του βίου του παιδιού;

Στό σημείο αυτό μπορούμε να αναφερθούμε στό θέμα τών ασθενών πού βρίσκονται στό τελικό στάδιο, ένα θέμα πού πρέπει να μάς απασχολήσει έντονα. Είναι λάθος να νομίζουμε ότι με τό τέλος πρέπει να ασχολούνται μόνο αυτοί πού πλησιάζουν ανθρωπίνως και βιολογικώς στά έσχατα. Ένας ασθενής στό τελικό στάδιο προβληματίζει τούς γιατρούς, τό νοσηλευτικό προσωπικό και τούς συγγενείς, κυρίως αυτούς του πρώτου βαθμού. Και βέβαια, μετά τό τέλος, πάλι τίθεται ζήτημα του τρόπου διαχείρισης της θλίψης πού ακολουθεί τόν αναπόφευκτο θάνατο. Κατά συνέπεια, ή ήθική σκέψη προβληματίζεται για τό πότε πρέπει να σώσουμε κάποιον και πότε πρέπει να τόν αφήνουμε να πεθαίνει μετά από μία παρατεινόμενη θεραπεία ή μηχανική υποστήριξη. Πώς αντιμετωπίζουμε τούς ασθενείς στό τελικό στάδιο;

Όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως συνιστούν μία ένδεικτική αναφορά στα προβλήματα πού αντιμετωπίζουμε σήμερα, κατά τά τρία στάδια της ζωής του ανθρώπου: αρχή – διάρκεια – τέλος. Τίθενται, βέβαια, και πολλά άλλα σημαντικά και αξιόλογα έρωτήματα, όπως: Πώς θα δικαιολογήσουμε τόν οικογενειακό προγραμματισμό πού σκοτώνει παιδιά ή αφήνει να ζήσουν αυτά ενός συγκεκριμένου φύλου; Να προχωρήσουμε στη δημιουργία προσωπικοτήτων πού έχουν φύγει πιά από τή ζωή; Και αν ναί, τότε είμαστε σίγουροι ότι αυτός πού θα

έξασφαλίζονται τέσσερις όροι: α. Να βρίσκεται στό τελευταίο στάδιο ανίατης ασθένειας· β. Να υποφέρει από επίμονους, αφόρητους σωματικούς πόνους· γ. Να έχει τήν έγκριση τών γονέων του· δ. Να έχει συμβουλευτεί μία ομάδα ειδικών γιατρών. Ένας ψυχολόγος, τέλος, θα αποφασίζει αν ό ανήλικος ασθενής είναι ικανός να λάβει ελεύθερα τήν απόφαση τερματισμού της ζωής του.
<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22769&subid=2&pubid=63963207>

κατασκευάσουμε θά έχει τά χαρακτηριστικά του άποθανόντος πρωτοτύπου πού άντιγράφουμε;

Τί θά πούμε γι' αυτούς πού κάνουν άπεργία πείνας; Τί θέση θά πάρουμε έναντι τών πλαστικών έγχειρήσεων καλλωπισμού ή άλλαγής φύλου; Πώς θά άντιμετωπίσουμε τή μεγάλη επιδημία τής κατάθλιψης, πού φαίνεται ότι όλο και έξαπλώνεται στην κοινωνία μας; Κατά πόσο είναι ήθικά άποδεκτό νά έπεμβαίνουμε στή φύση και νά προσπαθούμε νά καλυτερεύσουμε τά είδη του φυσικού και ζωικού βασιλείου, μέ σκοπό τό οικονομικό κέρδος; Έχουν όλοι οι άνθρωποι ίση άξία; Έχουν τά ζώα δικαιώματα; Υπάρχει ή ήθική του πολέμου; Πώς μπορούμε νά έρμηνεύσουμε τό περιβαλλοντικό πρόβλημα;

Πώς θά άντιμετωπίσουμε τό ζήτημα τής καύσης τών νεκρών και τής ταφής τών αυτοχείρων ή άκόμη τής ιατρικά ύποβοηθούμενης αυτοκτονίας; Είναι γνωστό ότι στην ιατρικά ύποβοηθούμενη αυτοκτονία ό γιατρός είναι παρών και ή βοήθειά του είναι καθοριστική για τήν επέλευση του ήρεμου και άνώδυνου θανάτου στον ενδιαφερόμενο. Τί γίνεται, όμως, μέ τήν περίπτωση τής κατευθυνόμενης αυτοκτονίας, ή όποία είναι τελείως διαφορετική από τήν ύποβοηθούμενη; Πώς θά άντιμετωπίσουμε εκείνους οι όποιοι δίδουν όδηγίες μέσω του διαδικτύου και κατευθύνουν ένα πρόσωπο, κυρίως νεαρό στην ήλικία, νά δώσει τέλος στή ζωή του; Υπάρχει, επίσης, ένα πλήθος αναφορών για μεταθανάτιες έμπειρίες, όράσεις, περάσματα σκοτεινών διαδρόμων πού όδηγούν στο φώς, αναχώρησης τής ψυχής από τό σώμα και έπιστροφής της πάλι σ' αυτό κ.α. Τί θά πει ή Έκκλησία γι' αυτές τίς καταστάσεις σ' αυτούς πού δέν αποδέχονται τή μεταφυσική και τή μετά θάνατον ζωή;

Πολλά, επίσης, προβλήματα πού υπάρχουν σήμερα δέν όφείλονται μόνο στην παρέμβαση και τήν άλαζονεία του ανθρώπου. Κάποια απ' αυτά προκύπτουν αιφνίδια, δίχως έπιστημονικά νά μπορούμε νά άνιχνεύσουμε τόν τρόπο και τήν πηγή τής προέλευσής τους. Τέτοια ζητήματα θά άντιμετωπίσουμε, δυστυχώς, στο έγγύς μέλλον. Η μεγαλύτερη πρόκληση θά είναι οι νέες ασθένειες, εκ τών όποιων πολλές θά έχουν επιδημικό χαρακτήρα. Ένα τέτοιο παράδειγμα για τά σημερινά δεδομένα είναι ό ίός Έμπόλα (Ebola virus hemorrhagic fever). Πρόκειται για μία θανατηφόρο ιογενή λοίμωξη, ή όποία είναι άνίατη και προκαλεί αίμορραγικό

πυρετό³⁴. Τί θά κάνουμε μέ τίς άσθένειες πού δέν έλέγχονται ή δέν δημιουργούνται από μάς; Καί, έπίσης, τί θά πούμε σέ πολλούς, πού έναγώνια θέτουν τό έρώτημα γιά τό ποιός έστειλε τήν άσθένεια, άφού δέν τήν έφτιαξε ό άνθρωπος; Έχει ό Θεός ευθύνη σ' αυτό; Μπορεί ό Θεός νά είναι αίτιος του κακού;

Έπίλογος.

Παναγιώτατε Πάτερ και Δέσποτα,

Σεβαστοί Πατέρες και άδελφοί,

Τέτοιου είδους άγωνιώδη έρωτήματα γιά τή δράση και τήν προοπτική της έπιστήμης δέν πρέπει νά περιφρονούνται από τό σύγχρονο άνθρωπο, πολλώ δέ μάλλον από τήν Έκκλησία, έν όνόματι της προόδου και της εξέλιξης. Άλλωστε, παρόμοια άδιαφορία του ανθρώπου όδήγησε κατά τό παρελθόν σέ τραγικά και ίσως άνεπανόρθωτα άποτελέσματα. Ένώ πριν από λίγα χρόνια, γιά παράδειγμα, ή καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος όνομαζόταν άπλώς οικολογικό πρόβλημα, σήμερα μιλάμε γιά οικολογική κρίση, ένώ οι ειδικοί προβλέπουν ότι σέ λίγα χρόνια θά βρισκόμαστε μπροστά σέ οικολογική καταστροφή³⁵.

Είναι γεγονός ότι τόσο ή Έκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως όσο και ό Παναγιώτατος Πατριάρχης μας κ. Βαρθολομαίος άναγνωρίζουν πώς τά θέματα της Βιοηθικής πρέπει νά άποτελούν άπαύγασμα θεολογικής μαρτυρίας και όχι θρησκευτικού σχολιασμού. Διαφορετικά, θά παραμένουμε έγκλωβισμένοι σέ μιá έγκοσμιότητα πού θά μάς κρατεί πάντοτε χαμένους μέσα στην ποικιλομορφία των ήθικών συστημάτων και των θρησκευτικών άπόψεων. Καί αυτό δέν είναι ζητούμενο γιά τήν Όρθόδοξη Έκκλησία και τή Θεολογία μας.

Η Βιοηθική είναι ή έπιστήμη του μέλλοντος. Δέν μπορεί όμως νά άνεξαρτητοποιηθεί από τήν έμπειρία του παρελθόντος, πού σημαίνει ότι δέν μπορούμε νά εισέλθουμε στό «άπέραντο χωράφι» της, άν δέν συναισθανθούμε ότι εισερχόμαστε σέ ένα χώρο, όπου ό Μέγας Βασίλειος, ό Άγιος Γρηγόριος Νύσσης,

³⁴ <http://www.iatronet.gr/iatriko-lexiko/aimorragikos-pyretos-apo-ton-io-empola.html>

³⁵ Κεσελόπουλου Άνέστη, «Σύγχρονες προκλήσεις βιοηθικής», Τόμος από τό Παγκρήτιο Θεολογικό Συνέδριο στά Χανιά, «Σύνδεσμος Κρητών Θεολόγων – Χριστιανισμός και Ευρώπη – Προσπάθεια καταλλαγής στις σημερινές θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτικές προκλήσεις», Ήράκλειο, 1997, σελ. 148.

ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός καί πολλοί ἄλλοι Πατέρες εἶναι ζωντανοί καί μόνιμοι σύντροφοί μας³⁶. Ὅταν καλούμαστε νά ἀντιμετωπίσουμε βιοηθικά διλήμματα, ἀντιλαμβανόμαστε πόσο σημαντική εἶναι ἡ ἀνάγκη νά ἰσχύσει τό: «ἐπόμενοι τοῖς ἀγίοις πατράσιν». Μπορεῖ, ἐπομένως, ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία σέ κάποια θέματα νά μὴν ἔχει ἀπαντήσεις, ἔχει ὅμως τὰ κριτήρια καί τίς προϋποθέσεις πού χρειάζονται, γιά νά δημιουργηθοῦν αὐτές οἱ ἀπαντήσεις.

Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία διαθέτει μία μοναδική ἐμπειρία κατανόησης τοῦ ἀνθρώπου ὡς εἰκόνας Θεοῦ μέ ὑπερβατικές προοπτικές, ὡς ὄντος πού ὑπάρχει στό χρόνο, ἀλλά προορίζεται γιά τήν αἰωνιότητα, ὡς ὑπαρξης πού ἀποκτᾶ κατὰ τήν γέννησή της φθαρτό σῶμα, ἀλλά κατευθύνεται στήν ἀφθαρσία, ὡς δημιουργήματος πού εἶναι μέν κτιστό, ἀλλά μπορεῖ νά μετέχει στά ἄκτιστα καί ἀπερινόητα. Ἀλίμονο, ἂν ἀποδεχθούμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μία βιολογική μηχανή χωρίς ὑπερβατική προοπτική. Αὐτό μποροῦν νά τό ἀποδεχθοῦν μόνο ὅσοι ζαλίζονται ἀπό τό ὕψος τῆς ἐπαρσης τοῦ κατορθώματος καί δυστυχῶς... δέν μποροῦν νά περιβληθοῦν ἀπό τήν λαμπρότητα τῆς θαβωρείου ἀποκαλύψεως.

Μέ αὐτές τίς σκέψεις, τίς ὁποῖες υἱκῶς κατέθεσα ἐνώπιον τῆς Σεπτῆς Κορυφῆς τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου καί εὐλαβῶς ἐνώπιον τῆς Σεβασμίας Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θά ἤθελα νά ἐκφράσω τήν εὐγνώμονα εὐχαριστία μου πρὸς Ἐσᾶς, Παναγιώτατε Πάτερ καί Δέσποτα, γιά τήν τιμητική ἀνάθεση τῆς παρουσίας εἰσηγήσεως.

Αἰσθάνομαι, ὅπως ὅλοι μας πιστεύω, ιδιαίτερη συγκίνηση, διότι αὐτές τίς ἡμέρες τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἱεραρχίας εἶχαμε τήν εὐκαιρία νά ἐπικοινωνήσουμε μεταξύ μας, νά γνωριστοῦμε, ὅπως εἶπατε, καί νά διαπιστώσουμε τή δυναμική τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καί τῶν ἀξίων κατὰ τόπους Ἱεραρχῶν του, ἀλλά κυρίως διότι εἶχαμε τή δυνατότητα νά συνειδητοποιήσουμε γιά μία ἀκόμη φορά ὅτι ἔχουμε Πατριάρχη, ὁ ὁποῖος φροντίζει γιά τόν οὐρανό καί ὄχι γιά τή γῆ. Αἰσθάνομαι, Παναγιώτατε, ὅτι ζεῖτε μέσα στό χώρο τῆς Ὁρθοδόξου ἐλευθερίας, γι' αὐτό δέν εἶστε ἄνθρωπος ἀπλά εὐγενῆς καί μετρημένος πού μᾶς μιλάτε τυπικά

---

³⁶ Engelhardt Tristram H., «Τά θεμέλια τῆς Βιοηθικῆς. Μιά Χριστιανική θεώρηση», ὅπ. π., σελ. 29.

καί ἐγκεφαλικά, ὅπως θά λέγαμε στή γλῶσσα τῆς Βιοηθικῆς, ἀλλά εἶστε ἔνθεος ἄνθρωπος, πού ὅλους μᾶς κατακλύζετε μέ κύματα ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ καί ἀναστάσιμης χαρᾶς. Αὐτό νομίζω ὅτι ὅλοι μας τό βιώσαμε καί τό διαπιστώσαμε αὐτές τίς ἡμέρες ἀλλά καί κάθε φορά πού συναναστρεφόμαστε μαζί Σας..

Παναγιώτατε, πολλά τά ἔτη Σας.

Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τήν ἀγάπη Σας.

Σεβασμιώτατοι καί Θεοφιλέστατοι πατέρες, πολλά τά ἔτη Σας.

Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ γιά τήν ὑπομονή Σας.